

mezinárodní politika

1 > 2025

04 Změna klimatu nezná hranice ani státní moc 08 Evropský onshoring těžby lithia a výroby baterií: řešení dvojí krize? 11 Eurasijská suverenity ve stínu Ruska a Turecka 14 Digitální suverenity Evropské unie a pohled ze střední Evropy 18 Rozhovor s Kateřinou Šimáčkovou 22 Suverenity jen pro zvané: feministický pohled na stát jako na zdroj ztráty individuální subjektivity 25 Protest proti světu, který nám nepatří: hnutí suverénních občanů 29 Deset let od referenda: Co se změnilo v boji za skotskou nezávislost? 32 Koloniální dědictví a suverenity: Proměny hongkongského statusu 35 Společná evropská armáda: budoucnost evropské bezpečnosti a obranné spolupráce? 39 Arktida a světový řád

Hranice moci: Proměny

suverenity

v 21. století

MEZINÁRODNÍ POLITIKU VYDÁVÁ
ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ PRAHA

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, s potěšením vám přinášíme první letošní číslo našeho časopisu věnující se jednomu z nejdiskutovanějších konceptů mezinárodní politiky – suverenitě. Síla státní suverenity bývá čím dál častěji napadána v souvislosti s řadou globálních výzev, kterým jednotlivé státy čelí. Cílem tohoto vydání *Mezinárodní politiky* bylo poukázat na bohatý diskurz související se suverenitou, ale i na problematiku interpretace toho, kde končí a začíná nezávislost. Z ekonomického hlediska se často hovoří o vyvázání ze závislosti na globálních dodavatelských řetězcích. Velkým tématem je regulace digitálního prostředí, jež mělo sloužit jako svobodný prostor, ale naopak se dostává pod vliv státních i nestátních aktérů. Vedle toho najdete v čísle text o inkluzivnější evropské bezpečnosti, která u řady států vyvolává obavy ze ztráty rozhodovací moci. V rámci čísla poukážeme na roli občanské společnosti a na kritické pojetí státní moci z pohledu feministických teorií. Některé texty upozorňují na dosud nevyřešený problém nezávislosti či vlastní identity v konkrétních oblastech, jako jsou postsovětské republiky nebo Skotsko. V současnosti navíc narážíme i na zpochybňování mezinárodních organizací a na politický vývoj, jenž může znamenat zásadní změnu světového řádu. Jak v rozhovoru podotkla Kateřina Šimáčková, soudkyně Evropského soudu pro lidská práva, „řád založený na mezinárodním právu byl vždycky otázkou interpretace“. V neposlední řadě přinášíme také různé pohledy na řešení globální klimatické krize narážející mnohdy na argument založený na svrchované moci státu. Přejeme Vám inspirativní čtení. Zdeňka P. Kyselová

Kulatý stůl Změna klimatu nezná hranice ani státní moc MP

Klimatická krize dopadá na státy bez ohledu na zeměpisnou šířku a délku. Přesto jsou oblasti, kde klimatická změna páchá nejvíce škod, a odpovědnost za újmu a dopady na miliony životů se vymáhá jen obtížně. Bez úzké mezinárodní spolupráce je řešení klimatických změn takřka nemožné. Jak se v souvislosti s klimatem mění pojetí státní suverenity? Ptali jsme se odbornic a odborníků na klimatickou politiku, právo a životní prostředí Hany Müllerové, Mikuláše Huby, Romany Jungwirth Březovské a Josefa Patočky.

Hana Müllerová je vedoucí Centra pro klimatické právo a udržitelnost v Ústavu státu a práva AV ČR (je to první pracoviště s tímto zaměřením v Česku). Pod jejím vedením také vzniklo první knižní zpracování tohoto oboru v češtině (*Klimatické právo*, Wolters Kluwer 2022).

Mikuláš Huba je emeritní výzkumník Geografického ústavu Slovenské akademie věd a profesor Ústavu managementu Slovenské technické univerzity. V devadesátých letech působil jako regionální koordinátor Programu globální bezpečnosti na University of Cambridge. V letech 1990–1992 a 2012–2016 byl poslancem Národní rady SR a předsedou parlamentního výboru pro zemědělství a životní prostředí. Vedl několik nevládních organizací a v roce 1992 spolu s Josefem Vavrouškem stál při vzniku Společnosti pro trvale udržitelný život.

Romana Jungwirth Březovská je analytičkou AMO klima a působí také v Ústavu výzkumu globální změny Akademie věd České republiky (CzechGlobe).

Josef Patočka je doktorandem na Katedře environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, kde se věnuje sociálně-ekologické ekonomii. Je spolupracovníkem Re-setu: platformy pro sociálně-ekologickou transformaci.

1/3 — Jaké jsou největší překážky pro koordinaci globální klimatické politiky v kontextu státní suverenity a národních zájmů?

Hana Müllerová: Domnívám se, že hlavním problémem je tu střet mezi národními ekonomickými zájmy, v podstatě chráněnými mezinárodněprávní zásadou svrchovanosti státu nad jeho přírodními zdroji, a globálním charakterem problému klimatické změny. Státy bohaté na fosilní zdroje nechtějí přijít o své ekonomické výhody a zisky, a zvláště ne za situace, kdy nemají dostatečně zaručeno, že stejným krokem vzdání se např. těžby ropy a uhlí budou postupovat všechny státy. Navíc ty státy, jež finančně prosperují právě díky zásobám fosilních paliv, mají také nejvíce prostředků na to, aby své obyvatele, alespoň zatím, relativně dobře ochránily před momentálními negativními dopady klimatické změny, s pocitem, že klimatická změna je problém někoho jiného. To je samozřejmě velmi krátkozraký přístup.

Mikuláš Huba: Pripomína to Titanic, do ktorého sa už leje voda, ale na hornej palube stále ešte hrá hudba a ľudia bezstarostne tancujú. Na to, aby štáty začali seriózne uvažovať o globálnych problémoch a čeliť globálnym výzvam, by sa musela zmeniť podoba nielen zločineckých totalitných režimov, ale aj chápanie parlamentnej demokracie a národnej suverenity. Imperatív prežitia by musel dostať prednosť pred sebestvom, pokrytectvom a populizmom. V rámci EÚ platí, že jej právne predpisy sú nadradené tým národným. Niečo podobné by malo platiť aj v globálnom meradle – vrátane reálnej právnej vymáhateľnosti a zriadenia globálneho environmentálno-klimatického súdneho tribunálu. V konečnom dôsledku to stojí a padá na uvedomelých občanoch: voličoch a voličkách s pudom sebazáchovy a s pocitom zodpovednosti za budúce generácie (aspoň v demokratickej časti sveta), pričom stále väčšiu úlohu budú zohrávať sociálne siete a AI. Ide o to, aby ich rola bola pozitívna, a nie negatívna.

Romana Jungwirth Březovská: Jednou z nejvýraznějších překážek je úsilí o docílení klimatické neutrality s ohledem na moc a lobbying fosilního průmyslu a jeho infrastruktury. Zároveň se jedná o nelehký úkol – transformace musí být technologicky možná, sociálně spravedlivá, společensky průchozí, politicky prosaditelná

a dostatečně rychlá. (Ne)Úspěch záleží i na schopnosti národních vlád a zájmech a důraznosti jednotlivých aktérů umět nabídnout vizi společnosti nezávislé na fosilních zdrojích. Tím, že se bohatým státům nedaří dostatečně rychle odpoutat se od uhlí, ropy a plynu, ztrácí v očích zemí globálního Jihu na důvěryhodnosti. Samotná jednání o klimatu a energetice musí prostoupit do dalších struktur, řeč je tak např. o reformě mezinárodní finanční architektury. Ta by měla pružněji reagovat na klimatickou krizi a potřeby nejzranitelnějších. Mezioborová debata musí zahrnout i témata výsostně národního charakteru – od daňových systémů přes energetické sítě po reflexi států ohledně jejich role v geopolitice a obraně hodnot, ze kterých současná globální spolupráce v oblasti klimatu vzešla.

Josef Patočka: Koordinované řešení klimatické krize je dnes těžko představitelné bez strukturálních změn ve světovém politicko-ekonomickém systému. Vládnoucí a manažerské třídy nejbohatších států kapitalistického jádra by se musely vzdát dosavadního nároku na globální hegemonii a s ní spojený (jak to nazývá Ulrich Brand) „imperiální způsob života“. Elity globálního Jihu by zase musely místo napodobování jádra v tomto imperiálním způsobu života „na cizí úkor“ akceptovat model rozvoje, který by umožnil naplňování potřeb většiny v ekologických mezích. Hlavní překážkou je v tomto smyslu narůstající konkurence mezi různými frakcemi vládnoucích tříd konkurenčních velmocí. Pohodlné svádění viny na Čínu nebo Rusko přitom v poslední době stále častěji zakrývá, jak velkou překážkou je neochota nejbohatších zemí světa se uskromnit a přijmout demokratičtější mezinárodní pořádek.

2/3 — Jsou podle vás mezinárodní úmluvy a konference, jako je např. Pařížská dohoda či konference COP, dostatečné pro dosažení klimatických cílů?

Hana Müllerová: V současné době se tyto klimatické nástroje jeví jako rozhodně nedostatečné. Při počtu toho, k jakému zvýšení globální teploty by vedly nynější ambice států v oblasti snižování emisí, se ocitáme vysoko nad teplotními cíli Pařížské dohody, tedy nad oteplením do 2 °C. Důvodem je, že se nepodařilo vyjednat texty těchto mezinárodních dokumentů s dostatečně určitými závazky států a s účinnějším vymáháním plnění. Neurčitost a nezávaznost zde byla daní za to, aby k nim přistoupilo co možná nejvíce států světa. Proto jsou teď větší naděje upínány k mezinárodnímu režimu ochrany lidských práv, který nepostrádá určitost ani možnost vymáhání. Po „klimatickém“ rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci KlimaSeniorinnen se domnívám, že lidskoprávní nástroje budou pro ochranu klimatu v budoucnu využívány ještě častěji.

Mikuláš Huba: Určite nie sú. V zásade sú však lepšie, ako keby sme v rukách nemali nič. Na druhej strane – práve tie úspešnejšie, kvalitnejšie, obsažnejšie a zmysluplnejšie môžu zvädzať k falošnému sebauspokojeniu. Vrcholom globálneho pokrytectva a sebaklamu až absurdity je organizovanie klimatických COP v krajinách, ktoré patria k hlavnými vinníkmi, sú „postavené na rope“ a chcú si takto zlepšiť PR a zabrániť prijatiu pre ne nevhodných opatrení.

Romana Jungwirth Březovská: Srdcem samotné Pařížské dohody a na ni navázaného klimatického ekosystému jsou dva pětileté cykly, v rámci kterých státy implementují a vyhodnocují své čím dál ambicióznější klimatické plány. To už samo o sobě, pakliže je politická a společenská vůle, by mohl být dostatečný nástroj pro dosažení klimatických cílů. Mnohohrstevnost klimatické krize však spíše naznačuje, že Pařížská dohoda symbolizuje mechanismus, který již sice není v plenkách, ale ještě zdaleka není dostatečně zralý a bezchybný. Slovy bývalého amerického vyjednavače USA pro klima, Todda Sterna, „od země by se nikdy nemělo očekávat, že udělají víc než to nejlepší možné, ale nikdy by neměly být omluveny, pokud toho udělají méně“. Tempo, se kterým se státy blí-

ží k naplnění cílů Pařížské dohody, je nicméně aktuálně liknavé – a lidstvo si jednoduše nemůže dovolit snižovat emise pomalu.

Josef Patočka: Zjevně ne. Cílem Pařížské dohody před deseti lety bylo omezit oteplení na 1,5 stupně. Tuto hranici jsme poprvé překročili loni. Naprostý politický únos mezinárodních klimatických konferencí fosilní oligarchií, jež na nich nyní mj. uzavírá výhodné dohody o další těžbě, udělal z elitní klimatické diplomacie frašku. Vývoj stále více nasvědčuje tezi nedávno zesnulého francouzského sociologa Bruna Latoura, že globální elita zcela rezignovala na jakoukoli zodpovědnost vůči zbytku lidstva. Je třeba opustit představu, že řešení problému vzejde od lidí, kteří historicky nejvíc vydělali na jeho zavinění. Bez masové mobilizace běžných pracujících lidí pro přechod k ekonomice, jež by před akumulací kapitálu upřednostňovala reprodukci lidského života a ekosystémů, na nichž je závislý, je těžké si představit vývoj nesměřující ke katastrofě.

3/3 — Jak změny klimatu proměňují vztahy mezi zeměmi globálního Jihu a vyspělými státy?

Hana Müllerová: Stav těchto vztahů myslím dobře ilustruje výčitka, kterou jsem vyslechla na jedné mezinárodní konferenci od delegáta pocházejícího z globálního Jihu: „Vy, globální Sever, jste rozmachem fosilní ekonomiky způsobili klimatickou změnu, ale zároveň jste díky ní teď bohatí. A nyní žádáte po zemích, které k problému klimatické změny nepřispěly, aby s vámi nesly tíhu jejího řešení tím, že se vzdají fosilní fáze ekonomiky, která by jim pomohla zvýšit životní úroveň.“ Někteří autoři k tomu přidávají názor, že ještě horší je, že architektura a metody řešení klimatické změny opět vznikají na globálním Severu, který má jakousi automatickou představu, že je prosadí pro celý svět. A to „špinavé“ a zatěžující (např. těžba materiálů nezbytných pro technologie baterií či fotovoltaiku) se odehrává často v chudých zemích globálního Jihu. Hovoří proto o zakonzervování idejí kolonialismu, proti němuž jsou požadavky na klimatické finance zakotvené v mezinárodním klimatickém režimu jen malou záplatou.

Mikuláš Huba: Ako aktivný účastník Summitu Zeme v Riu i Summitu OSN o trvalo udržateľnom rozvoji v Johannesburgu mám možnosť dlhodobo sledovať vzťah „Juhu a Severu“ v tejto oblasti. Sever neplní svoje sľuby, alebo ich plní viac formálne než seriózne a efektívne, a Juh sa zasa dožaduje masívnejšej pomoci a zdôrazňuje právo na podobný konzumný spôsob života (a teda aj znečistenia a produkcie skleníkových plynov), aký poznáme na globálnom Severe. Ak by som mal pár slovami pomenovať tento vzťah, nazval by som ho krízou dôvery a zodpovednosti.

Romana Jungwirth Březovská: Rámcová úmluva OSN o změně klimatu a Kjótský protokol v devadesátých letech vystavěly zeď mezi státy vyspělými (zodpovědnými za měnění se klima) a zeměmi globálního Jihu (tehdy vnímanými zejména jako oběti změny klimatu). Rozdělení na vyspělé státy, které měly závazné emisní cíle a byly sankcionovány za jejich nedodržení, a na státy ostatní, se pomocí Pařížské dohody přetavilo na mezinárodní společenství, ve kterém musí všechny smluvní strany sdílet

své klimatické plány a ideálně je implementovat. Ukazuje se, že kvůli stále intenzivnějším dopadům změny klimatu již také blok rozvojových států není jednotný: zatímco nejohroženější malé ostrovní rozvojové státy volají po co nejprísnejších cílech, „kompenzacích“ škod a zásadní reformě mezinárodních institucí, nastupující ekonomiky sdružené např. v bloku BRICS jsou opatrnější. Zajímavé je, že role Číny se snad pomalu proměňuje – na COP29 poprvé vystoupila jako stát relativně transparentně pomáhající potřebnějším. Je otázkou, zda zaplní místo po USA a stane se proklamovaným klimatickým lídrem spolu s EU.

Josef Patočka: Na tak složitou otázku se těžko odpovídá stručně, takže se raději pozastavím u formulace: skutečně můžeme považovat v jakémkoli smyslu za „vyspělé“ společnosti, které si místo kvalitního lidského života v symbióze se Zemí za cíl i nadále volí nekonečnou akumulaci kapitálu a zvyšování plýtvavé výroby a spotřeby, přestože to již nijak nepřispívá k naplňování lidských potřeb – ba je to často naopak frustruje? Doufám, že úpadek hegemonie Spojených států a přechod k multipolárnímu světu kromě rizika konfliktů zvýší i šance společností globálního Jihu (a dalších periferií a semi-periferií) stát se skutečně vyspělými: dospět ke způsobu života, který by prioritizoval sdílenou kolektivní prosperitu v souladu s ekosystémy před individuálním hromaděním a imperiálními ambicemi. ●

Analýza Evropský onshoring těžby lithia a výroby baterií: řešení dvojí krize? Ladislav Zářecký, Karolína Žižková

Těžba lithia a navazující bateriový průmysl by měl Evropské unii pomoci vyřešit hned dva problémy. Kromě klíče k dekarbonizaci má technologie ukládání energie v lithiových bateriích zajistit unijní suverenitu a konkurenceschopnost. Co s sebou sázka na bateriový průmysl přináší?

——— V lednu letošního roku představila Evropské komise tzv. Kompas EU pro obnovení konkurenceschopnosti a zajištění udržitelné prosperity, který odkazuje na nedávnou Draghiho zprávu, a představuje tak nejnovější odpověď na pokračující geopolitické a ekonomické napětí ve světě. Kompas navazuje na model tzv. otevřené strategické autonomie, a sice na obchodní politiku založenou na vyvažování vlastních ekonomických zájmů EU a reflexi závislosti a nutnosti vytvářet nová strategická partnerství, aktuálně např. s Austrálií, Novým Zélandem, Chile, Mexikem či Indií. Jako klíčové oblasti činnosti představuje Kompas inovace, dekarbonizaci a (ekonomickou) bezpečnost.

Tyto roviny má v sobě spojívat také bateriový průmysl, který se Evropská unie snaží na svém území vybudovat minimálně od roku 2017 se vznikem Evropské bateriové aliance. Usiluje přitom o pokrytí celého komoditního řetězce, včetně těžby a zpracování surovin, jež jsou pro výrobu baterií nezbytné. Otázka vytvoření či rozšiřování bateriového průmyslu v EU se týká i střední Evropy, která je od devadesátých let atraktivním místem pro zahraniční investice v oblasti automotive. V České republice se pak aktuálně kromě vybudování tzv. gigafactory plánuje také těžba lithia.

Krise komoditních řetězců

V EU momentálně dochází v některých průmyslových odvětvích, včetně těžby, k prosazování tzv. onshoringu. Jedná se o strategii územní kontroly dodavatelských řetězců, vedoucí k přesouvání výroby zpět do Evropy. V případě, kdy zajištění zdrojů či výroby na vlastním území není možné, se jako alternativní řešení objevuje tzv. friendshoring, odkazující k výrobě a získávání zdrojů ze zemí, které jsou geopolitickými spojenci. Jak k tomuto obratu došlo?

V minulosti se společnosti ze zemí globálního Severu, resp. ekonomického jádra, snažily v rámci strategie offshoringu přesouvat těžbu a průmysl s výraznými dopady na životní prostředí do zemí globálního Jihu, resp. periferií, a snižovat tak náklady na vlastní činnost. Díky relokaaci výroby se např. nemusely vyrovnávat s negativními externalitami, ať už ve vztahu k přírodě, nebo pracujícím, zatímco mohly využívat různých daňových výhod, jež země v pozici periferií a semiperiferií nabízí ve snaze získat zahraniční kapitál. Takový způsob globální organizace výroby, spotřeby a práce ztělesňuje globální komoditní řetězec. Geopolitický charakter této integrační struktury současného mezinárodního obchodu spočívá v přesouvání zisku z práce zemí globálního Jihu do zemí globálního Severu.

Události, jako pandemie koronaviru nebo napadení Ukrajiny Ruskem, a z nich vyplývající změny v ma-

teriálových tocích ukázaly, že globální komoditní řetězce nepředstavují zhmotnění snu o propojeném a globalizujícím se světě, ale že jejich vytváření je a může být nástrojem geopolitiky. Do popředí diskuze se tudíž dostala odolnost dodavatelských řetězců. Tu Světová obchodní organizace chápe jako schopnost předvídat a připravit se na jejich závažná narušení, a to způsobem, který maximalizuje schopnost řetězců co nejrychleji absorbovat šoky, přizpůsobit se nové realitě a obnovit optimalizované operace. Pokračující rivalita mezi USA a Čínou společně s výše zmíněným děním posílily celosvětový důraz na politiky spojené s protekcionismem a prosazováním suverénních zájmů. Odolnost se spolu s národní bezpečností staly hnacím silami současné konfigurace komoditních řetězců.

Návrat těžby

K tomuto trendu, kombinujícímu důraz na ekonomickou nezávislost a (národní) bezpečnost, se připojila EU i jednotlivé členské státy. Rizika vyplývající z dlouhých komoditních řetězců jsou v rámci současného evropského narativu skloňována nejčastěji v souvislosti s Čínou a s technologiemi pro přechod na nízkouhlíkovou ekonomiku, mezi něž patří i lithiové baterie. Pro EU, která dlouhodobě usiluje o pozici světového lídra v klimatické politice a která si stanovila za cíl dosáhnout vlastní uhlíkové neutrality do roku 2050, představuje výroba baterií zásadní průmysl. Zelená dohoda pro Evropu uvádí jako jednu z hlavních výzev uhlíkové neutrality nutnost dekarbonizace silniční dopravy a energetiky, neboť tato odvětví se podílí na polovině celkových emisí skleníkových plynů v EU. Zvolená strategie transformace těchto oblastí spočívá v elektrifikaci stávajícího způsobu dopravy a ve zvýšení podílu energie pocházející z obnovitelných zdrojů. Díky tomu poroste potřeba skladování energie právě pomocí baterií v elektromobilech či velkokapacitních bateriových úložišť připojených k síti.

Udržení konkurenceschopnosti a nezávislosti v kontextu dekarbonizace se EU snaží adresovat už na samotné úrovni získávání surovin. Již před více než dekádou začala Unie vytvářet seznam tzv. kritických surovin, který se neustále rozrůstá. Jedná se momentálně o 34 surovin, z jejichž definice, jako majících „mimořádný hospodářský význam a u nichž existuje velké riziko narušení dodávek“, je politika dodavatelských řetězců zjevná. Na seznamu najdeme i lithium, u jehož těžby a zpracování je imperativ onshoringu zvláště výrazný – většinou totiž pochází z Austrálie, Chile a Číny, přičemž jeho zpracování a výroba baterií probíhá převážně v poslední jmenované zemi. Seznam doplnil v roce 2023 Evropský akt o kritických surovinách. Jedná se o úzce definovanou snahu o zajištění bezpečných, diverzifiko-

vaných a udržitelných dodávek kritických surovin pro Evropskou unii. Cílem aktu je také vytvořit sjednocenou teorii a taxonomii kritických surovin, tedy holistický přístup k jejich úloze na unijním trhu, v průmyslu a zahraniční politice a obchodu. Na dokumentu je zásadní rozměr územní kontroly. Do roku 2030 by totiž měly suroviny vytěženy v EU pokrývat alespoň 10 % její roční spotřeby, přičemž zpracování kritických surovin by mělo v rámci Unie probíhat minimálně ze 40 % roční spotřeby a recyklováno by mělo být na unijním území minimálně 25 % roční spotřeby surovin.

S plány na těžbu lithia se v Evropě setkáváme na několika místech, kde je zároveň provází rozsáhlé protesty. Na severu Portugalska by totiž měly vzniknout hned čtyři povrchové doly v oblasti celosvětově významného zemědělského systému. V zemědělské oblasti západního Srbska usiluje společnost Rio Tinto o otevření největšího lithiového dolu v Evropě a ve Španělsku by měla probíhat těžba lithia jen tři kilometry od centra města Cáceres, které je zapsané na seznamu světového dědictví UNESCO. Těžba kritických surovin v Evropě je také v konfliktu s předchozí evropskou politikou rozvoje venkova, založenou na ochraně přírody a cestovním ruchu, a přináší s sebou ve všech lokalitách obavy z ohrožení vodních zdrojů a ze ztráty biodiverzity.

V Česku plánuje těžit podzemní ložisko lithia na Cínovci po dobu minimálně dvaceti let firma Geomet, která je z 51 % vlastněna částečně státní společností ČEZ a ze 49 % soukromou společností European Metals se sídlem v Austrálii. Oponenti těžby se obávají zvýšené dopravy, hluku a prachu a upozorňují na nedostatek vody v lokalitě či blízkost území, která jsou v režimu ochrany přírody. Kromě samotné těžby plánuje společnost také vybudování zpracovatelského závodu, jehož původní umístění v sousedství obytných zón Mstišova, Košťan a Újezdecku vzbudilo značné negativní reakce, a následná vlna místní opozice vedla k přepracování záměru a případnému umístění závodu v průmyslovém areálu v Pruněřově.

Bateriový průmysl

Konflikty a případné negativní dopady na životní prostředí doprovází ve střední Evropě také bateriový průmysl. Již zprovozněná gigafactory společnosti Tesla v německém Grünheide čelí kritice kvůli rozsáhlému odlesnění a také jejímu umístění do oblasti ochrany vodních zdrojů, přičemž samotná produkce baterií je značně náročná na spotřebu vody a energie. V Česku zatím závod na výrobu baterií do elektromobilů nestojí, záměrů na jeho vybudování ale vzniklo již několik. Automobilka Volkswagen upustila od vybudování ba-

teriového závodu v Líních u Plzně a v návaznosti na těžbu lithia plánoval vybudovat gigafactory v Pruněřově také ČEZ. Momentálně nejdiskutovanějším je nicméně záměr jihokorejské společnosti Samsung v Dolní Lutyni na Karvinsku. Hlavním bodem kritiky plánů na vybudování závodu je zábor půdy a jeho umístění na zelené louce, ačkoliv se v kraji nachází množství brownfieldů. Samotná lokalita je pak nejen nedaleko chráněných území spadajících pod soustavu NATURA 2000, ale také v záplavové oblasti.

Polsko je v podstatě největším evropským vývozcem baterií a jejich druhým největším výrobcem na světě, a na bateriový průmysl se nyní výrazně orientuje také Maďarsko. To ale dokládá, že založení evropské průmyslové politiky na produkci lithiových baterií může paradigma strategické autonomie paradoxně podryvat. Orbánova administrativa zvolila investice do tohoto odvětví jako hlavní rozvojovou strategii země, z níž plánuje vytvořit bateriovou „supervelmoc“. To má své politické důvody, neboť Orbán využívá závislosti EU, a především Německa, na maďarském bateriovém průmyslu a získává tak na evropské úrovni strategické postavení. Na výrobě baterií se v Maďarsku navíc podílí čínská společnost CATL. Podobná situace je pak i na Slovensku, kde letos plánuje začít s výstavbou závodu na výrobu baterií čínská společnost Gotion spolu s tamní InoBat.

Závěrem

Výše zmíněné plány jsou tak do značné míry v rozporu s plány ekonomické suverenity EU, a rovněž environmentální ohledy často ustupují stranou. Například právě Maďarsko se snaží získat zahraniční investory nejen politikou různých daňových úlev a dostupnou infrastrukturou, ale také příslibem výjimek v povolovacích procesech, jako je posuzování vlivu projektů na životní prostředí. Ačkoliv jsou jedním z argumentů EU pro onshoring komoditního řetězce baterií vyšší environmentální standardy výroby, samotné prosazování a monitorování norem nechává na členských státech. Pro těžební a automobilové společnosti tak znamená onshoring nové pobídky a možnost rámovat své aktivity narativem udržitelnosti. Strategie elektrifikace automobilové dopravy vytváří poptávku po těžbě dalších nerostných surovin a spolu s bateriovým průmyslem poukazuje na rozpory klimatické politiky Evropské unie, která je ve své podstatě zaměřená na ekonomický růst a technologická řešení klimatické krize. Není pak překvapením, že s výhledem nových příležitostí, jak tvrdí Euromines, tj. asociace zástupců těžebního průmyslu Evropské unie, „čistý přechod začíná v dolech“. ●

→ Ladislav Zářec-
ký je antropolog,
výzkumník na Ka-
tedře mezinárod-
ních vztahů a ev-
ropských studií
Fakulty sociálních
studií Masarykovy
univerzity v Brně,
zabývá energeti-
kou spravedlností.

→ Karolína Žižko-
vá je antropoložka,
působí v Sociolo-
gickém ústavu AV
ČR a na Katedře
environmentálních
studií Fakulty soci-
álních studií Masa-
rykovy univerzity,
specializuje se na
konflikty vyplýva-
jící z energetické
transformace.

Komentář Eurasijská suverenita ve stínu Ruska a Turecka

Michal Mádl

Na pozadí dramatických událostí v Sýrii na sklonku loňského roku se do širšího povědomí opět dostává otázka geopolitického soupeření mezi Ruskem a Tureckem. Moskvou podporovaný režim Bašára Asada se totiž zhroutil pod nátlakem sil s podporou Turecka. Turecko-ruské soupeření se nicméně neomezuje pouze na prostor Blízkého východu. Obě země spolu vedou velmi komplexní zápas o vliv také v dalších regionech, které se historicky nachází na pomezí jejich politického a kulturního vlivu.

————— **Suverenita po pádu sovětského impéria**
Vnímání státnosti a s tím spojené suverenity post-sovětských republik bylo zejména v prvních letech nezávislosti zemí bývalého SSSR komplikované. Nově nezávislé země se totiž formovaly nejenom z trosek sovětského impéria, ale ještě mnohem staršího vlivu ruských carů. Ve velmi paradoxní situaci se ocitly zejména středoasijské státy, jejichž historická centra ležící na trase hedvábné stezky sehrála klíčovou roli v dějinách lidské civilizace. Na druhé straně však jejich hranice vznikly zcela arbitrárně na základě mixu sovětské etnografie a velmi cynického politického rozhodování, který území Střední Asie rozdělil podle stávajících potřeb. Vzniklé státy tak měly v podstatě nulovou historii vlastní státnosti. Jihokavkazské země čelily podobným výzvám, jež ještě umocnilo rozhoření krvavých etnických konfliktů.

V zemích Kavkazu a Střední Asie vládla zejména v prvních letech jejich nezávislosti nejistota, zda si nově nabytou suverenitu udrží. Obavy umocňovala závislost jejich elit a ekonomiky na Moskvě. Mnozí západní pozorovatelé se na nově vzniklé země dívaly s nedůvěrou, a zejména v diplomatických kruzích dlouho do devadesátých a nultých let platil nepsaný úzus, že na Kavkaz a do Střední Asie je lepší „jet přes Moskvu“. Rusko toto vnímání umocňovalo zejména skrze koncept „blízkého pohraničí“, který si nárokuje dominantní postavení Ruska v postsovětském prostoru.

Hledání nových mocenských center a civilizačních vzorů bylo nutností nejen z politického hlediska, ale i jako způsob potvrzení odlišnosti a jedinečnosti nově nezávislých států a tím i jejich suverenity. Vedle Ruska se tak kulturním a civilizačním vzorem stalo také Turecko. Většina států Kavkazu a Střední Asie je součástí turkických národů a s Tureckem je pojí i etnická a lingvistická podobnost. Tuto blízkost nicméně po dobu trvání SSSR potlačovaly neprostupné hranice, ale i ideologie nezávislého Turecka, které v prvních desetiletích svoji existence tlumilo reference na osmanskou minulost a sounáležitost s turkickými národy.

Pád SSSR a větší ohlas idejí obhajující větší vliv Turecka v širším turkickém světě, vytvořily podmínky pro Turecko, které se postupem času stalo pro země Střední Asie a Kavkazu zajímavým partnerem nejen v oblasti politické, ale také vzdělávací, kulturní a ekonomické. Turecko se tak začalo formovat jako plnohodnotná alternativa Rusku. Turecký faktor nakonec ovlivnil i ty země, jež mají s turickým světem nesmírně složité vztahy, jako je Arménie.

Formování a vzdělávání elit Eurasie

Jednou z klíčových oblastí, kde je možné vazbu mezi turecko-ruskými zájmy v regionu a utváření státnos-

ti kavkazských a středoasijských zemí pozorovat, je právě formování politických a ekonomických elit.

V prvních letech nezávislosti byly elity zemí obou regionů v naprosté většině produkty sovětského systému. Dobře to lze demonstrovat na vedoucích představitelích nově nezávislých zemí, kteří do funkcí nastupovali jako padesátníci a šedesátníci. Vůdci všech nezávislých zemí Střední Asie byli bývalí vysocí funkcionáři Komunistické strany SSSR. Vítězem mocenského boje v Gruzii se nakonec stal Eduard Ševarnadze, poslední ministr zahraničí SSSR a blízký spolupracovník Gorbačova. Ázerbájdžán následoval podobnou trajektorii, kdy se po složitých mocenských půtkách k moci dostal Hejdar Alijev, bývalý vysoký představitel KGB. Arménský prezident Ter Petrosjan byl v celém regionu zářnou výjimkou.

Celoživotní formování i socializace nových lídrů se odehrály v rámci sovětského systému. To nezbytně ovlivnilo jejich chování v čele již nezávislých států a dávalo a stále dává Rusku mimořádné možnosti ovlivňovat politiku těchto zemí skrze všemožné neformální nástroje a vazby vzniklé ještě v dobách SSSR. Dominantní postavení rusocentrického vzdělávání přetrvávalo i po rozpadu SSSR. Řada státníků postsovětských republik získala vzdělání na ruských univerzitách, které byly vnímány jako elitní instituce. I díky tomu má dosud Rusko silné postavení v celém regionu.

Tento stav se nicméně začal měnit v druhé polovině devadesátých let s tím, jak se v regionu Střední Asie i jižního Kavkazu začaly otevírat Tureckem sponzorovaná lycea a studenti z obou regionů se postupně v čím dále větších počtech začaly objevovat na tureckých univerzitách. Turecko rovněž začalo nabízet stipendijní programy pro studenty z Kavkazu a Střední Asie a turecké univerzity otevířely svoje pobočky v Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu.

Obzvláště pozoruhodným fenoménem v tomto směru byly školy a lycea, která v postsovětském prostoru provozovalo hnutí Fethullaha Gülena. Působení těchto lyceí se neobešlo bez kontroverzí, když např. Uzbekistán přistoupil k jejich uzavření již koncem devadesátých let z důvodu obav z islamistické povahy tamějšího vzdělávání. Další rána přišla v souvislosti s pokusem o puč v Turecku roce 2016, z něhož prezident Erdogan obvinil právě Gülenovo hnutí, a další středoasijské země tyto školy začaly omezovat. Vzdělávací systém pod hlavičkou Gülena již nicméně nesmazatelně dokázal zanechat svůj otisk skrze šíření islámských a panturkických myšlenek. Navíc pro stále větší počet byznysmenů,

diplomatů a intelektuálů ze zemí jižního Kavkazu a Střední Asie je znalost turečtiny a vzdělání v Turecku nebo v tureckých institucích realitou.

Turecko jako ekonomická a ideologická alternativa Rusku

Klíčovou složkou ruské dominance v obou regionech byla a do určité míry stále je též ekonomická rovina, způsobená dlouholetou integrací v rámci Sovětského svazu. Závislost na ruské ekonomice sahala od nejrůznějších dodavatelských řetězců až po omezené možnosti exportu surovin jinak než přes ruský potrubní systém. Tato faktická závislost rovněž vytvořila propletenec neformálních vazeb ve sférách velkého byznysu, jako je energetika, těžba surovin, logistika nebo stavebnictví. Ilustrativní v tomto směru jsou osoby jako např. Ališer Usmanov, uzbecko-ruský podnikatel, jehož jmění přesahuje 13 mld. USD a který je velmi blízký Kremlu i uzbeckým politickým špičkám. Podobně pak Bidžina Ivanišvili, jenž masivně zbohatl v Rusku v devadesátých letech, je dnes považován za hlavní páku ruského vlivu v Gruzii. Právě tyto neformální podnikatelské vazby jsou další mocnou kartou, již Rusko drží za účelem omezování suverenity postsovětských zemí. Vytváří tak de facto paralelní informační a vlivové kanály, kterými může ovlivňovat politiku v zemích bývalého SSSR.

Ruské zájmy v tomto směru vyvažuje turecká ekonomika, která se jako celek sice nemůže rovnat dalším hráčům v regionu, jako je Čína, avšak současně nabízí specifické výhody, jako je kulturní blízkost regionu a příznivá geografie. Turecké společnosti se postupně začaly prosazovat v různých odvětvích, mezi nimiž vyniká zejména stavebnictví. V některých zemích Střední Asie dnes operuje až několik set tureckých stavebních společností, z nichž některé jsou známy též výrazným politickým vlivem v samotném Turecku. Zcela klíčovou roli pak hrají produktovody z Ázerbájdžánu do Turecka vytvářející zatím jedinou alternativu ruskému potrubnímu systému v případě exportu na trhy v Evropě. Země Střední Asie zaměřily svoje diverzifikační úsilí v oblasti exportu zemního plynu a ropy především na Čínu, avšak v případě snahy o vývoz na evropský trh mimo ruskou potrubní soustavu bude klíčové právě propojení přes ázerbájdžánsko-turecké přepravní systémy. To vše narušuje ruskou ekonomickou dominanci na mnoha úrovních.

Nelze opomenout ani vliv pracovní migrace a činnosti malých a středních podnikatelů. V průběhu posledních tří dekad se v Turecku vyprofilovala početná komunita ekonomických migrantů a malých podnikatelů ze Střední Asie, která posílá zpět do zemí svého původu remitence, a drobní obchodníci nakupují v Turecku zboží, se kterým dále obchodují.

Ruský pracovní trh už tedy přestává být jediným odbytištěm pro postsovětské republiky. Kromě přímých ekonomických dopadů komunity migrantů přenášejí do svých zemí také nemateriální vlivy, jako je kultura, zvyky a jazyk, a mají svůj podíl na utváření veřejného mínění.

V neposlední řadě je třeba zmínit alternativy ideologické, které Turecko regionu nabízí. Po kolapsu SSSR došlo poměrně záhy k vyprázdňení myšlenky Společenství nezávislých států, jež mělo představovat dominantní ekonomickou a integrační osu v postsovětském prostoru. Rusko se snažilo toto vakuum vyplnit myšlenkou eurasianismu a na ní navázaných praktických kroků, mezi které patřil vznik tzv. Eurasijské ekonomické unie. Ta má nicméně poněkud rozpačité výsledky.

Vzhledem ke skutečnosti, že většina zemí Střední Asie a Kavkazu náleží k turkickým národům, hned na počátku devadesátých let doznala velkého zájmu idea panturkismu, tedy myšlenka prosazující sounáležitost turkických národů a jejich politické sjednocení. Velkou popularitu získaly myšlenky panturkismu po rozpadu SSSR, kdy s ním začal operovat především tehdejší turecký prezident Turgut Özal. Idea panturkismu se propjala do vytvoření Organizace turkických států představující velmi volné, avšak existující diskusní fórum, a přispívající k formování geopolitické identity regionu.

Mezi Moskvou a Ankarou

Země postsovětské Eurasie prošly za více než třicet let velký kus cesty, a to často úspěšněji, než mnoho pozorovatelů vůbec očekávalo. Specifičností tamních podmínek přesahuje zápas o vliv v těchto oblastech význam tradičního mocenského soupeření. Vzhledem k počátečnímu slabému vnímání států těchto zemí přispívala možnost geopolitické orientace na jiné aktéry než Rusko k posilování samotné státnosti těchto zemí. Turecko v tomto směru sehrálo bezprecedentní úlohu.

Postupné zhoršování politického klimatu v regionu od rusko-gruzínské války v roce 2008, kdy se definitivně do hry vrátil faktor velmi asertivní ruské snahy o dominanci v „blízkém pohraničí“, jenom umocnilo potřebu středoasijských a kavkazských zemí mít silné partnery. Rozhoření konfliktu na Ukrajině v roce 2014 tento trend ještě podtrhlo. S tím, jak dorůstají do důležitých pozic nové generace, částečně vychované a socializované v tureckém vzdělávacím a kulturním prostředí, a současně jak se Rusko dostává do stále větší izolace, se z Turecka stává stále silnější pól postsovětské Eurasie, který bývá zejména v českém prostředí neprávem přehlížen. ●

→ Michal Mádl je nezávislý konzultant v oblasti rizikového poradenství a zakladatel platformy Prague Commercial Environment Consulting (PCEC), v minulosti působil v diplomacii a mezinárodních organizacích v Bruselu, východní Evropě a Střední Asii.

Analýza Digitální suverenity Evropské unie a pohled ze střední Evropy

Jakub Eberle, Daniel Šitera

Debata o suverenitě v digitálním světě reaguje na bezpečnostní, ekonomické a lidskoprávní výzvy dneška. Evropská unie se ideou digitální suverenity snaží hledat cestu, jak se bránit proti zneužívání kyberprostoru. V hledání pozice EU se ale zároveň střetávají zájmy a ideologie různých členských států i byznysových aktérů. Své postavení zde hledají také země východní periferie EU, včetně Česka.

———— Na začátku tohoto roku vzbudil pozornost živě vysílaný rozhovor Elona Muska s předsedkyní Alternativy pro Německo (AfD). Musk svou otevřenou podporou AfD nejen pohoršil řadu německých politiků, ale také přitáhl pozornost Evropské komise. Ta s Muskem, resp. jím vlastněnou sítí X, zahájila řízení ohledně možného porušení Aktu o digitálních službách (DSA). Tento nedávno přijatý akt má za úkol mj. zajistit, aby technologické platformy nebyly zneužívány k šíření nenávistného obsahu nebo neregulérním zásahům do volebního procesu.

DSA je klíčovou součástí rozrůstajícího se systému často krkolomně nazvaných unijních regulací, mezi které dále patří např. příbuzný Akt o digitálních trzích (DMA), Akt o čípech, Akt o datech, Akt o umělé inteligenci či staré známé GDPR. Tato série legislativních předpisů (a nespočtu s nimi spojených akčních plánů, strategií či deklarací) je propojena politickou ambicí Evropské unie, pro kterou se vžil termín digitální suverenity.

Co to ale vlastně digitální suverenity je a odkud se vzala? V širším pohledu je debata o suverenitě v digitálním světě odpovědí na rozpad libertariánských nadějí o svobodném kyberprostoru, kde by mohli jednotlivci existovat bez omezujících zásahů státní moci či velkého byznysu. Nejpozději od počátku tisíciletí se ale ukázalo, že vývoj jde

přesně opačným směrem. Technologie postupně ovládlo několik gigantů, prakticky bez výjimky pocházejících z USA a Číny.

Na práva jednotlivců či společenské dopady pak neberou velký ohled nejen korporace, ale ani bezpečnostní aparáty států. Čína dnes masivně nasazuje nejmodernější technologie k systematickému dohledu a represí nad svými občany. Spojené státy se pak nechvalně proslavily masivní špiónáží nejen proti svým nepřátelům, ale i nejbližším spojencům: symbolem se zde staly údajné odposlechy telefonu německé kancléřky Angely Merkel.

Digitální suverenity je tedy, alespoň tak, jak ji prezentují lídři EU, snahou odpovědět na tuto situaci. I v digitálním prostředí by měla být zaručena práva a vymáhána pravidla, která známe z analogového světa. Mezi ty patří třeba ochrana soukromí, zajištění pluralitního mediálního prostředí, boj proti kriminalitě, ochrana hospodářské soutěže proti nekalým či monopolním praktikám nebo obrana proti kybernetickým útokům i nepřátelskému vlivu cizích mocností.

V oficiální rétorice EU se digitální suverenity (či příbuzné termíny jako suverenity technologická či datová) objevují hlavně od nástupu Ursuly von der Leyen do čela Evropské komise v roce 2019. Von der Leyen navázala na dřívější iniciativy zejména

Francie a v menší míře i Německo. Připomeňme, že šlo o období prvního prezidentství Donalda Trumpa, kdy zejména řada západoevropských států s Francií v čele volala po posílení nezávislosti na USA, často pod sloganem „strategické autonomie“ EU. Pro Francii se pak jednalo o pokračování tradiční (euro)gaullistické politiky postavené na vymezování se vůči USA a snaze prosazovat silnější zásahy do ekonomiky na podporu evropských (a hlavně pak francouzských) firem.

Problematický výklad digitální suverenity

Problémem konceptu digitální suverenity je ale od začátku jeho vágní a elastické vymezení. Oficiální definice EU neexistuje. Von der Leyen ve svém nástupním projevu v roce 2019 zmiňovala zejména schopnost EU se svobodně rozhodovat na základě vlastních hodnot a pravidel, zatímco jiní aktéři mluví o zbavování se závislosti či posilování evropské autonomie. Zde se také objevují první střety a kontroverze. Zejména menší a ekonomicky liberálnější státy – včetně Česka – se totiž obávají toho, aby rétorika suverenity neohrozila jejich otevřené ekonomiky a strategické vztahy s USA a nesloužila hlavně zájmům francouzských či německých korporací. Tyto státy, sdružené např. v koalici Digital 9+, proto začaly brzy prosazovat vlastní, „otevřené“ pojetí digitální suverenity. To je postavené zejména na podpoře výzkumu a vývoje a jasném rozlišování mezi „like-minded“ státy v čele s USA a geopolitickými rivaly, zejména Čínou a Ruskem.

Řada dostupných studií pak potvrzuje, že dnes v EU paralelně existují rozličná chápání digitální suverenity, která jsou poskládána ze tří hlavních motivů. První z nich je ekonomický, kde je digitální suverenity chápána jako podpora evropských technologií. K tomu může ale docházet různými způsoby, od investic až po zásahy proti zahraniční konkurenci. Druhý je bezpečnostní, kde jde zejména o ochranu státní či společenské infrastruktury před širokým spektrem možných hrozeb, od kybernetických útoků, přes přístup nepřátelských technologií do kritické infrastruktury, až po šíření cizí propagandy. Třetí – a bohužel relativně upozaděný – motiv je pak otázka svobody, demokracie a lidských práv, tedy např. přístup k informacím, soukromí, mediální pluralita či kontrola nad vlastní digitální stopou.

Řada sporů okolo digitální politiky EU se tedy vede právě o tom, které z těchto faktorů chtějí jednotliví aktéři zdůraznit či naopak upozadit. Státy EU i nestátní aktéři mají pochopitelně různé preference, např. ohledně žádoucí míry zásahu státu do ekonomiky, obraně proti různým typům

V širším pohledu je debata o digitální suverenitě odpovědí na rozpad libertariánských nadějí o svobodném kyberprostoru.

hrozeb či citlivosti vůči omezování soukromí či svobody slova. Střetávají se také samozřejmě různé zájmy vycházející třeba z geopolitické pozice či zaměření národních ekonomik.

Střední Evropa: Závislost, velikost a otevřenost

Ve střední Evropě, neboli na východní periferii EU, nebyla digitální suverenity přijata s přílišným nadšením. Také Česko původně patřilo mezi její odpůrce, protože digitální suverenity EU chápalo zejména optikou odporu proti protekcionismu a přeregulovanosti. Jak jsme ale zjistili v rozhovorech s klíčovými aktéry ze státní správy i byznysu, postupně převážil pragmatismus a ochota podílet se na „měkké“ verzi digitální suverenity, obvykle pod vlajkou tzv. otevřené strategické autonomie EU. Dnes jsou tedy čeští aktéři součástí složitých vyjednávání v rámci evropského mainstreamu, kde ale stále drží spíše opatrnější a skeptičtější pozice.

Proč tomu tak je? Vysvětlení se nabízí hned několik, ale všechny se soustředí okolo reality a ideologie těchto zemí jako malých, závislých a tržních ekonomik. Některé z těchto aspektů je spojují s dalšími malými státy EU a členy Digital 9+, včetně Nizozemska, Irska a skandinávských zemí. Avšak je to právě rozdílnost mezi nimi, která nám umožní pochopit tento prvotní odpor na závislé periferii, jejíž je Česko součástí.

Závislost a perifernost jsou tedy klíčovými rozdílovými faktorem mezi západoevropským jádrem a východní periferií EU. Perifernost historicky vzniká z nedostatku vlastního ekonomického kapitálu a institucionálních kapacit ke svěbytnému hospodářskému rozvoji a inovacím, stejně jako geografickému postavení mimo centra světové ekonomiky. Středoevropské elity tuto situaci řešily tím, že navázaly své ekonomiky na příliv zahraničních investic a transfery inovací z těchto center. Výsledkem je vysoká závislost, kdy státy východní periferie vyvíjí kapacity především na obsluhu zahraničních investorů, od nichž poptávají inovační a technologický upgrade. Digitalizace a technologický upgrade středoevropských ekonomik jsou tak závislé na těchto zahraničních investorech, kteří ovšem nepocházejí jen ze západní Evropy, ale v oblasti digitálních technologií také zejména ze severní Ameriky a východní Asie. Není

Česko původně digitální suverenitu EU chápalo zejména optikou odporu proti protekcionismu a přeregulovanosti.

tedy překvapivé, že místní elity nechtějí přijímat žádné politiky, jež by tento vztah mohly ohrožit.

Otevřenost a malá velikost (zejm. ve srovnání s Německem a Francií) je hlavním kritériem, které proti digitální suverenitě spojuje většinu menších států. Ani „bohatá“ švédská vláda nemá kapacity, aby v rámci Evropy soutěžila v investičních a průmyslových politikách digitální suverenity s vládami takto velkých států. Švédské korporace, jako je tradiční Ericsson, nebo nováčci Spotify a Klarna, také v mnohém odpovídají proexportnímu profilu země, protože hledají globální expanzi spíše než domácí ochranu. Estonsko by pak mohlo být díky úspěchu svých startupů považováno dokonce za jedno z technologických center Evropy. Nízké kapacity státu i případných domácích investorů ale výrazně limitují možnosti dalšího rozvoje, a to i přes koncentraci technologického talentu v zemi. Otevřenost a malá velikost se tak opět snoubí s externí závislostí, které v kombinaci nabádají před většími regulacemi a hledáním partnerů a kapitálu mimo Evropu.

→ Jakub Eberle je akademický pracovník Institutu mezinárodní studií FSV UK a přidružený výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů Praha.

→ Daniel Šitera je výzkumník Ústavu mezinárodních vztahů Praha a vyučující na Katedře mezinárodních studií a diplomacie FMV VŠE.

Text vychází z výzkumu v rámci projektu GA ČR „Digitální suverenita a střední Evropa“.

Se závislou pozicí jsou proto spojené specifické hospodářské zájmy. Irsko jako evropské sídlo většiny amerických technologických korporací ukazuje, kdy závislost může vést k technologickému posunu do hospodářského jádra. Irský styl politik propojování zájmů mimoevropských investorů a státních zájmů najdeme i v zemích jako Polsko, od nichž by se dala po právu očekávat rétorika a politiky zdůrazňující více národní a evropskou suverenitu. Dřívější premiér Mateusz Morawiecki a jeho okolí nešetřili rétorikou národní (nikoli evropské) hospodářské suverenity proti závislosti na zahraničních investorech. Polsko se pak stalo příkladem chytrého a účelného použití fondů EU pro rozvoj domácích kapacit pro hospodářský a inovační upgrade. Jenže ani zde se rétorika suverenity nepřetavila do praxe ani na národní úrovni, protože i polské politické a hospodářské elity nadále spoléhaly především na lákání zahraničních investorů jako Amazon a Intel. Je zřejmé, že „tvrdou“ digitální suverenitu nechce dosahovat Polsko ani doma, natož pak na úrovni EU.

Posledním vysvětlujícím kritériem je přetrvávající dominance neoliberální volnotržní ideologie v regionu. Taková ideologie může vyvérat z reality

malých a otevřených ekonomik, které nemají materiální zdroje a institucionální kapacity, ale také prostě jen ospravedlňovat existující mocenské vztahy. Česko je dobrým případem tohoto mixu, kde hrají roli ideologie, zájmy i vztahy. Na úrovni ideologie je zřejmé, že odmítání digitální suverenity je součástí dlouhodobého vyhranění se proti „francouzskému“ modelu EU. Ten podle tohoto názoru tlačí více regulace a prosazuje uzavírání Evropy před světem, zejména pak spoluprací se Spojenými státy a Velkou Británií, k nimž měly postkomunistické elity vždy blízko. Na úrovni zájmů pak můžeme sledovat tlak byznysových asociací zastupujících zájmy domácího exportního byznysu, startupových nadějí, ale také mimoevropských zahraničních investorů. Malý a otevřený profil se tak na východní periferii Evropy rozličné misí se závislostí při vytváření specifických přístupů jejich států k otázce digitální suverenity EU.

Digitální suverenita pod stresovým testem

Digitální suverenita – či její v Česku preferovaný rebranding v podobě otevřené strategické autonomie – tedy zůstává nedokončeným projektem, o jehož podobu se vedou politické boje uvnitř EU i vůči mimounijním hráčům. Rok 2025 pak bude v mnoha ohledech klíčovým stresovým testem pro tuto politickou vizi, ale zejména pak pro konkrétní regulace, tedy konkrétní, výše zmíněné akty.

Na jedné straně je otestuje Trumpovo druhé prezidentsství a americké technologické monopoly ze Silicon Valley, v čele s Elonem Muskem, Markem Zuckerbergem a dalšími technokapitalisty, kteří dnes Trumpovu agendu hlasitě podporují. Podle dnešní Evropy jejich tlaku a přestane, nebo vůbec nezačne vymáhat opatření směřující na vlastní autonomii? Dokáže při vynucování svých pravidel zároveň ochránit soukromí či svobodu slova občanů EU?

Na druhé straně bude zajímavé, jak se k celému dilematu postaví Česko a další někdejší kritici digitální suverenity. Bude tlak z Washingtonu a Silicon Valley chápán jako potvrzení, že příprava na potřebu autonomnější Evropy se vyplatila? Nebo naopak nebudeme schopni podpořit kroky směřující k tomu, aby Evropa zůstala rovnocenným partnerem transatlantické spolupráce – a raději se pod vlivem transatlantického reflexu přikloníme k USA? Zatímco regulace jsou již na papíře, blízká budoucnost ukáže, zda se překlopí i do reality – nebo jestli se digitální suverenita stane jen dalším pozapomenutým sloganem unijního newspeaku. ●

Rozhovor Kateřina Šimáčková: Stojíme
na prahu velké změny světového
řádu a nezbývá než doufat, že
naš stát i celá Evropa v této době
zvládne svou roli Zdeňka P. Kyselová

Jak spolu souvisí mezinárodní právo a státní suverénní moc? Dochází ve stínu současných konfliktů ke krizi mezinárodních organizací? Bývalá soudkyně Ústavního soudu ČR a od roku 2021 soudkyně Evropského soudu pro lidská práva Kateřina Šimáčková přijala pozvání do rozhovoru, ve kterém jsme hovořili také o českém přístupu k tzv. Istanbulské úmluvě nebo o možném narušení mezinárodního řádu.

————— Kromě působení ve Štrasburku také vyučujete na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Daří se vám nějak propojovat zkušenosti z Evropského soudu pro lidská práva s výukou?

Na brněnské právnické fakultě máme již mnoho let předmět Lidská práva a soudnictví, jenž je ukončen klauzurní prací – ústavní stížností proti námi připravenému rozsudku. Podstata zkoušky tedy spočívá v tom, aby byli studenti schopni identifikovat, které základní právo je ve hře, a provést kvalitní argumentaci v tomto směru. A při výuce, kdy vysvětlujeme obsah jednotlivých základních práv, vycházíme vedle judikatury Ústavního soudu (ÚS) samozřejmě i z judikatury Evropského soudu pro lidská práva (ESLP). Takže jsem obsah rozhodování ESLP učila dávno před tím, než jsem se stala soudkyní ESLP, a to proto, aby se studenti naučili, jak nahlížet na jednotlivá základní práva i jak správně v této oblasti argumentovat. Aktuálně i v rámci výuky ústavního práva mám každoročně jednu přednášku o rozsudcích vydaných proti České republice, tedy o tom, jaká základní práva jsou u nás porušována. S Veronikou Bílkovou, profesorkou mezinárodního práva na pražské právnické fakultě a výzkumníci ÚMV, zase máme každoroční tradici, že se připojuji online do její výuky a debatuji se studenty o práci našeho soudu.

Jako soudkyně Evropského soudu pro lidská práva se tedy dostáváte i ke kauzám souvisejícím s Českou republikou. V jakých oblastech či případech máme jako Česko ještě mezery?

V roce 2024 jsme vydali dva rozsudky konstatující porušování práv obětí sexuálních útoků kombinací nedostatečné legislativy i její nesprávné interpretace a aplikace na jednotlivé případy. O nízké citlivosti k právu obětí sexuálního násilí a domácího násilí v České republice ostatně svědčí i to, že dosud neratifikovala Úmluvu o potírání a prevenci násilí na ženách a domácího násilí.

Z loňského roku bych zmínila ještě rozsudek V. proti České republice, v němž ESLP konstatoval řadu chyb v organizaci psychiatrické péči a následného zásahu policie, jejichž důsledkem byla smrt pacienta. V tomto i dalších dvou případech jsme

zjistili pochybení i v oblasti účinného vyšetřování policejního násilí – ačkoli se objevila hájitelná tvrzení o možném policejním násilí, tak věc nebyla řádně vyšetřena.

Všechny tyto případy navíc ukazují nedostatečnou citlivost českého ÚS pro práva obětí vážných trestných činů proti životu či lidské důstojnosti, protože porušení práv nevyřešil na vnitrostátní úrovni, a proto jsme o nich museli rozhodovat ve Štrasburku.

A které stinné stránky naopak Česko úspěšně odstranilo?

V souvislosti se staršími rozsudky o povinnosti nezávislého a neúčinného vyšetřování zásahů do nejzákladnějších práv obětí trestnými činy policistů byl u nás zřízen nezávislý orgán na vyšetřování těchto trestných činů policistů – Generální inspekce bezpečnostních sborů. V důsledku několika rozsudků ESLP o porušení práva na spravedlivý proces příliš dlouhým soudním řízením byla přijata právní úprava umožňující řádné odškodnění už na národní úrovni. Na základě starších rozsudků o neúčinném vyšetřování policejního násilí se proměnila judikatura ÚS v tom, že začal připouštět ústavní stížnosti obětí trestných činů proti životu či důstojnosti, které nebyly řádně vyšetřeny, a v některých důležitých případech rozhodl o porušení jejich práv. Tehdy jsem se jako ústavní soudkyně podílela na rozhodování některých případů, jež změnily starší judikaturu českého ÚS, nepřipouštějící vůbec ústavní stížnosti obětí či pozůstalých, založenou na myšlence, že trestní řízení je pouze o vztahu mezi pachatelem a státem. Takže v oblasti ochrany obětí závažných trestných činů sice máme stále nějaké deficity, ale myslím, že se snad obecně nahlížení na toto téma v České republice postupně zlepšuje.

Přestože Česká republika dosud Istanbulskou úmluvu neratifikovala, schválila redefinici znásilnění, kdy k naplnění podstaty trestného činu stačí nesouhlas oběti. Vnímáte to jako krok dopředu či naději k ratifikaci úmluvy?

Nejprve musím říci, že nemám moc ráda označování zmíněné úmluvy proti násilí na ženách a domácímu násilí jako Istanbulská úmluva, už proto, že jediný stát, který od ní odstoupil, je Turecko, ale hlavně proto, že se jednodušeji odmítá Istanbulská smlouva, než deklaruje, že nejsme ochotni zavázat se činit kroky proti násilí na ženách a domácímu násilí, k nimž se zavázala drtivá většina evropských států i Evropská unie.

Redefinice znásilnění bylo podle mého názoru dosaženo díky vnitrostátní debatě, která příliš nesouvisela s našimi mezinárodními závazky, ale spíše s novými vědeckými poznatky a komparací

s ostatními evropskými státy. Myslím, že také hodně pomohla spolupráce na aktuálně již přijaté směrnici EU o potírání násilí vůči ženám a domácího násilí. Navíc i tato redefinice je zatím jen na půli cesty – zjednodušeně jde o definici založenou na tom, že „ne znamená ne“. Myslím si ale, že by bylo dobré spíše navazovat na zahraniční úpravy založené na souhlasu, někdy označované jako „jen ano je ano“. To je přístup slibující spravedlivější ochranu a respektování práv obětí nekonsenzuálních sexuálních útoků a už sama společenská debata o něm obecně zvyšuje pocit bezpečí a vzájemného respektu v intimních vztazích.

Tématem aktuálního čísla *Mezinárodní politiky* je pojetí státní suverenity v současné mezinárodní politice. Právě státní suverenity je velmi úzce navázaná na mezinárodní právo obecně, ale i na problematiku ochrany lidských práv. Současné jsou ale oba koncepty – státní suverenity a lidská práva – těžko definovatelné. Jak podle vás spolu souvisí?

V rozhodování ESLP v posledních letech hodně narážíme na téma jurisdikce, tedy za která porušení lidských práv odpovídá konkrétní evropský stát, a zda je vůbec náš soud v konkrétních situacích oprávněn zasáhnout. Napadá mne třeba případ Hanan proti Německu, kde ESLP shledal, že má jurisdikci posoudit dostatečnost německého vyšetřování po smrtícím leteckém útoku během operací NATO v Afghánistánu, nebo případ H. F. a ostatní proti Francii, v němž ESLP shledal povinnost Francie poskytnout soudní přezkum politického rozhodnutí o tom, že nebudou repatriováni francouzské občanky ze zajateckého tábora v Sýrii. Naopak u klimatických žalob a stížností ESLP zúžil jurisdikci státu tak, že se Evropané mají nejprve a výlučně obrátit na svůj vlastní stát, aby se jejich stížnost u ESLP mohla stát přijatelnou. Lze očekávat i další zajímavé rozhodnutí o jurisdikci v případě Semenya, kde se Velký senát ESLP vyjádří k rozsahu lidskoprávní jurisdikce Švýcarska při kontrole rozhodnutí mezinárodní sportovní arbitráže.

Právě u tématu jurisdikce se prakticky střetávají témata globalizace a častějších mezinárodních pohybů lidí s obranou států, že neodpovídají za některá porušení lidských práv s odkazem na svou omezenou jurisdikci. Navíc respekt k suverenitě států je jasně vyjádřen i v principu subsidiarity zakotveném v preambuli Úmluvy a respektu k prostoru státu pro uvážení, jak bude vyvažovat jednotlivé zájmy ve své legislativě i judikatuře.

Do jaké míry mohou mezinárodní organizace omezovat státní suverenitu?

Podle mého mezinárodní organizace neomezují státní suverenitu, ta je naopak projevem státní

suverenity, popř. jednou z forem její ochrany, pokud se státy rozhodnou uzavřít mezinárodní smlouvu a přenést některé své pravomoci či činnosti na mezinárodní organizace. Mezinárodní soudy dělají jen to, co jim smluvní státy uložily, když je zřídily v mezinárodních smlouvách.

Ruská invaze na Ukrajině, izraelsko-palestinská válka a řada dalších konfliktů, které způsobují rozsáhlé humanitární krize, rozpoutávají debaty ohledně kolapsu mezinárodních organizací a volání po reformách. Jak si v tomto ohledu stojí Evropský soud pro lidská práva?

Evropský soud pro lidská práva nějakým způsobem zasahuje do konfliktů mezi svými členskými státy, pokud tyto státy přistoupí k mezistátní žalobě. S tím máme zkušenosti ve sporech mezi Ázerbájdžánem a Arménií nebo Ruskem a Gruzií, popř. v probíhajícím řízení mezi Ruskem, Ukrajinou a Nizozemskem. Tyto spory jsou pro nás komplikované nejen po právní, ale i faktické stránce. Nemáme vyšetřovací aparát, srovnatelný s jinými soudy, věnujícími se rozplétání odpovědnosti související s ozbrojenými konflikty. Nejviditelnějším důsledkem ruské agrese proti Ukrajině pak pro ESLP bylo vyloučení Ruska z Rady Evropy. I tak soud stihl vydat několik předběžných opatření reagujících na porušení mezinárodního práva a lidských práv ze strany Ruska na začátku agrese. Rusko už sice naše rozhodnutí nerespektuje, ale přesto považuji za cenné prosté konstatování porušení lidskoprávních závazků a poskytnutí nějaké formy satisfakce obětem těchto porušení.

Všímáte si ve světě za poslední dekádu nějakých zásadních politických změn, které by mohly vést k narušení současného řádu založeného na mezinárodním právu?

Řád založený na mezinárodním právu byl vždycky otázkou interpretace. Myslím, že země globálního Jihu mají o respektování řádu a práva vůči jejich zemím hodně jinou představu než země euroatlantické. Spíše bych to popsala tak, že jsme v tom našem euroatlantickém prostoru měli nějakou představu o řádu, založeném např. na nedotknutelnosti hranic a zákazu agresivní války. Pak ale došlo i na území Evropy mezi státy bývalé Jugoslávie k válce založené na etnické a náboženské nenávisti, kterou jsme v rámci našeho řádu nějak dořešili (i když zůstávají otevřené některé otázky, např. ohledně státu, o jehož uznání se debatuje).

Definitivní proměna poválečného řádu nastala v důsledku nedostatečné reakce poté, co Rusko opakovaně ve vztahu ke svým sousedům tento řád respektu ke státním hranicím porušovalo. A naše reakce na okupaci Krymu byla už jasnou

rezignací na to, co jsem považovala jako podstatu pravidel uspořádání, na němž jsme se všichni dohodli. Nedávno jsem s kolegou vedla debatu o největších rizicích pro svět a Evropu. Přišlo mi signifikantní, že já svou specializací původně konstitucionalistka jsem se nejvíce obávala toho, že začnou propukát vnitrostátní občanské nepokoje a války, on jako celoživotní internacionalista viděl větší riziko v lokálních mezistátních konfliktech, které se začnou propojovat. Každopádně stojíme na prahu nějaké velké změny řádu či paradigmatu, jak tento řád vnímáme, a nezbývá než doufat, že náš stát i celá Evropa v této době zvládne svou roli.

V jiných rozhovorech často zmiňujete, že jste optimistka, co se týče genderové rovnosti. Jaká událost v poslední době podpořila vaši víru v postupné vyrovnávání genderových rolí?

Mám velkou důvěru v mladou generaci. Minimálně ti, které znám, opouštějí stereotypy o jasných sociálních rolích žen pečovatelek, které musí zvládnout dvojité břemeno práce i péče a v důsledku toho slouží mužům doma i na pracovišti, a mužů lovců a živitelů, kteří nikdy nepláčou a všechno musí vydržet. Některé skleněné stropy se postupně prolamují – třeba ESLP nedávno měl první předsedkyni – ženu. Na některá práva jsme vnímavější, o tom svědčí rozsáhlá aktuální judikatura našeho soudu k tématu potírání genderově podmíněného násilí nebo většího respektu k osobní autonomii každého člověka. ●

→ Kateřina Šimáčková je soudkyně Evropského soudu pro lidská práva, vyučuje na Právnické fakultě Masarykovy univerzity; je držitelkou francouzského vyznamenání – Řádu čestné legie v hodnosti rytířky za osobní nasazení v prosazování lidských práv.

Komentář Suverenita jen pro zvané:
feministický pohled na stát
jako na zdroj ztráty individuální
subjektivity Anna Kotvalová

Mainstreamové teorie mezinárodních vztahů (IR) dlouhodobě centralizují své pojetí suverenity kolem konceptu státu, navzdory kritickým přístupům k mezinárodní politice konzistentně upozorňujícím na fakt, že pro mnohé je stát naopak zdrojem útlaku a násilí, a stává se tak prostředkem, který suverenitu a autonomii svým občanům odebírá. Bez rozšíření mainstreamového konceptu suverenity i na tu lidskou, zůstávají IR vyprázdněnou disciplínou, která přehlíží zásadní společenské reality.

——— Suverenita je v mainstreamové IR teorii většinou chápána jako nejvyšší autorita státu, možnost vykonávat moc a kontrolu nad vlastním územím či obyvatelstvem a schopnost fungovat jako suverénní hráč na mezinárodním poli. Tento koncept státu nachází své kořeny ve Vestfálském míru (1648) a později byl evropskými mocnostmi skrze kolonialismus násilně importován do „zbytku“ světa. Avšak feministické a dekoloniální perspektivy nám jasně ukazují, že suverenita není ideál dostupný všem: ať už na mezinárodním poli (např. Palestina), nebo uvnitř státu (menšiny, ženy nebo BIPOC lidi – Black, Indigenous and People of Colour). Rozpor mezi suverenitou jako ideologickým ideálem a nenaplněnou politickou praxí je zásadní argument, proč by se současná disciplína mezinárodních vztahů měla spíše soustředit na individuální a kolektivní bezpečnost, autonomii a lidská práva než na domnělý konstrukt státní suverenity.

Stát je totiž pro mnohé zdrojem systémového či strukturálního násilí a upírá základní lidská práva a svobody. A nejedná se o diktátorské či autoritářské režimy, ale o neoliberální demokratický stát „západního“ typu, který např. dlouhodobě diskriminuje trans a nebinární lidi, ukrajuje reprodukční práva žen, ignoruje klimatickou krizi či páchá systémové násilí na BIPOC a queer lidech. Stát pro mnohé není zdrojem osvobození či bezpečí, naopak. Mainstreamové IR teorie tuto realitu ovšem přehlíží a neberou v potaz, že stát je vystavěn na základech patriarchátu, systémovém rasismu a kolonialismu a tyto nerovné struktury svým fungováním často umocňuje a udržuje.

Je zajímavé, že tento vývoj jasně rozporuje optimistická očekávání, která zaznívala po konci studené války v rámci domnělého vítězství kapitalismu a neoliberální demokracie. Neustálé aspirace k „Západu“ slibovaly světové společnosti prosperitu, ochranu lidských práv a individuálních svobod. Dnes můžeme vidět, že se tyto představy o lineárním vývoji společnosti a vítězství osobní suverenity nenaplnily.

Má stát právo na vaše tělo?

Feministické IR teorie dlouhodobě poukazují na to, že analyzování mezinárodní politiky bez genderové perspektivy je zjednodušené a nepřesné. Ať už se jedná o feminismus, dekolonialismus, environmentální či neomarxistické přístupy, můžeme sledovat odklon od pojmání bezpečnosti skrze státní optiku a soustředění se na lidskou bezpečnost, suverenitu a autonomii jednotlivců. Feminismus tak do mixu mezinárodní politiky přináší třídní, rasové a genderové otázky. Co víc, jedním z hlavních feministických

argumentů, proč zkoumat individuální autonomii ve vztahu ke státu a potažmo mezinárodní politice, je, že není možné oddělovat „osobní“ problémy od těch veřejných či politických. Na všechny aspekty našich individuálních, tzv. osobních životů má přímý vliv politika a činnost a aktivita státu.

Stát historicky disponoval a stále disponuje kontrolou nad lidskými těly, především těch, kteří byli a jsou socializováni jako ženy, ale také trans a nebinárních lidí, queer a BIPOC lidí a dalších marginalizovaných skupin. Tuto státní praxi lze konceptualizovat skrze teorii biopolitiky Michela Foucaulta. Podle něj moderní státy disponují nástroji, jak kontrolovat těla svých občanů a občanek. Tyto nástroje jsou institucionalizované a normalizované, např. se jedná o zákony, trestní systémy a uvěznění, zdravotní politiky, vzdělávací systémy a další. Jde o formy moci a kontroly, ať už faktické, či diskurzivní.

Historická praxe státní kontroly ženských těl stojí na základním patriarchálním předpokladu, že ženské tělo nepatří výlučně jim, ale je jistým kolektivním nástrojem či objektem pro např. reprodukční či domácí práci. Gender je tedy esencionalizovaný, společnost a stát předpokládají, že ženy a muži se rodí s biologicky jasně determinovanými předpoklady, na jejichž základě pak performují role ve společnosti. Stát si tak dělá „přirozený“ nárok na ženská těla a jejich fungování, vzhled a prožitky.

Jedním z hlavních příkladů může být např. omezování či úplné odebrání reprodukčních práv. Od USA, přes Polsko až po ČR můžeme sledovat různou míru pokusů (a úspěchů) ztížit či znemožnit ženám a dalším lidem přístup k interrupcím. Jen několik hodin po letošní Trumpově inauguraci např. přestala fungovat vládní webová stránka reproductiverights.gov, která pomáhala lidem najít zdravotní péči a informovala je o jejich právech a možnostech. To je samozřejmě v souladu s dlouhodobou politikou Donalda Trumpa.

Dalším takovým příkladem, tentokrát z českého kontextu, byly v nedávné minulosti nucené sterilizace, jež byly vykonávány na romských ženách bez jejich souhlasu. Tyto (a jiné) státní politiky se přímo či nepřímo opírají o premisu, že ženy nemají právo na kontrolu nad svými těly a svou subjektivitou. Stávají se objekty, nad kterými je vykonávána moc a kontrola.

Vedle omezování reprodukčních práv také dochází k diskriminaci trans a nebinárních lidí. Příkladem může být požadavek sterilizace pro změnu pohlaví (což v ČR v roce 2024 Ústavní soud nařídil změnit) nebo zákazy či nepřístupnost hormonální terapie a tranzice (např. Florida či Texas zakázaly přístup

mladistvých ke genderově afirmativní péči, včetně hormonální terapie). Stát se tak stává jakýmsi samozvaným arbitrem genderu a má přímý vliv na životní možnosti, tělesnost a zdraví lidí.

Stát také reguluje práva queer lidí, čímž kontroluje intimní, romantické a sexuální vztahy, kdy samozřejmě protežuje a normalizuje heterosexualitu a monogamii. Donald Trump např. hned v prvních pár dnech v prezidentské funkci podepsal nařízení rušící antidiskriminační politiky na ochranu queer osob a exekutivní příkazy popírající existenci trans lidí. Jako další příklad si můžeme uvést zákaz sňatků stejnopohlavních párů v různých státech světa.

BIPOC a americký stát

Stát také skrze své biopolitiky systematicky diskriminuje a kontroluje lidi na základě rasy a barvy pleti. Jako příklad si můžeme znovu uvést USA, i když se tento státní útlak neděje jen tam. BIPOC lidé historicky čelí aktivním a strukturálním útokům na jejich autonomii, práva a svobody.

BIPOC lidé čelí nepoměrně vysoké míře policejního zatýkání, kontrol a násilí. Statistiky dlouhodobě ukazují, že lidé nebílé barvy pleti mají např. větší

Lidé versus stát

Stát na mezinárodním i domácím poli sice jedná v sebezájmu, ale ten je definovaný zájmovými skupinami, byznysem a politickými elitami, ne zájmy jednotlivců. Stát nefunguje jako neutrální aktér, který objektivně zajišťuje pořádek a spravedlnost svým občanům a občankám a racionálně vystupuje na mezinárodním poli v zájmu svých obyvatel, přestože se tak mainstreamové IR teorie snaží tvářit. Naopak vnitřně, ale i mezinárodně aktivně vytváří hierarchie a nerovnosti, jež určují individuální subjektivitu a kontrolu nad těly, determinuje individuální možnosti a práva vést důstojný a svobodný život a limituje způsoby, jak se k sobě navzájem můžeme vztahovat.

Právě proto, že je koncept státu pro mezinárodní vztahy tak zásadní, bychom neměli v tomto oboru přehlížet jeho dopad a interakci s individuálními svobodami a autonomií, obzvlášť pokud nechceme, aby se z IR stala vyprázdněná disciplína polemizující nad koncepty a ideály, které nemají žádný odraz v realitě. Stejně jako v jiných společenskovedních disciplínách se neobejdeme bez jasného pojmenování problémů. Někdo by možná mohl namítnout, že feminismus a dekoloniální perspektivy jsou dnes již etablovanými přístupy, jež mají vliv na

Feministické a dekoloniální perspektivy nám jasně ukazují, že suverenita není ideál dostupný všem.

pravděpodobnost, že budou zastřeleni než běloši. USA má také největší míru uvěznění lidí na světě a BIPOC lidé tvoří nepoměrně velkou část uvězněné populace. Nezapomínejme, že americké věznice jsou často součástí vězeňsko-průmyslových komplexů a jsou soukromě vlastněné. Uvěznění (převážně BIPOC lidí) se tedy stává byznysem.

Nejrůznější americké politiky a politické kampaně měly také často rasistický podtext a za následek umocnění předsudků a diskriminace vůči např. Afroameričanům/-kám či muslimům/-kám. Jako příklad si můžeme uvést např. „War on drugs“ nebo „War on terror“.

Během ledna 2025 jsme mohli sledovat, jak se Donald Trump opět staví k otázce migrace, která dominantně zasáhne právě BIPOC lidi. Během dvou týdnů zakázal spolupráci s Radou OSN pro lidská práva, plánoval vyhostit univerzitní studentstvo, které se zúčastnilo pro-palestinských protestů, navrhl, že bude zadržovat migranty v Guantánamu, nebo podepíše vystoupení z WHO.

vývoj disciplíny. Pokud bychom se však soustředili na český kontext, byl by takový přístup naivní. Ať už se podíváme na české IR jako praxi, akademickou disciplínu či syllabus, který učíme bakalářské a magisterské studentstvo, můžeme sledovat, že feminismus, spolu s dalšími kritickými IR přístupy, je stále na periferii a je vnímán spíše jako jistá anomálie než běžná perspektiva. Není divu, IR jako vědecký obor je součástí společenského diskurzu a normy, v nichž jsou feministické otázky stále umenšovány a přehlíženy.

Mezinárodní vztahy byly jako disciplína vystavěny na humanistických ideálech a není možné studovat mezinárodní politiku 21. století bez jasného pojmenování strukturálních nerovností, jichž je stát aktivní součástí. Přeformulování konceptu suverenity z té státní na individuální je jen jedním z mnoha intelektuálních cvičení, které nás zavede k více inkluzivnímu chápání mezinárodněpolitických otázek a bezpečnosti. ●

→ Anna Kotvalová je doktorandkou oboru Mezinárodní vztahy Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, kde také vyučuje několik předmětů, působí i v neziskovém sektoru a věnuje se publicistice.

Komentář Protest proti světu, který
nám nepatří: hnutí suverénních
občanů Tomáš Slezák

Hnutí suverénních občanů představuje fenomén, který se vyvinul z protestních hnutí ve Spojených státech ve druhé polovině 20. století. V současnosti je rozšířený především v anglojazyčném světě a Evropě, kde se přizpůsobuje místním historickým a konspiračním narativům. Přestože jde o ideologicky nejednotné a volně organizované hnutí, spojuje je pseudointerpretace práva, odpor k vládám a silná víra v konspirační teorie. V posledních letech se stoupenci tohoto hnutí pokusili o převrat v sousedním Německu a jejich aktivity rostou také v České republice.

Historie hnutí suverénních občanů

Hnutí suverénních občanů vyrostlo ze dvou částech propojených protestních hnutí, která vznikla ve Spojených státech v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Jedním bylo protestní hnutí proti placení federálních daní existující v obměnách dosud a dokládající své argumenty pofidérními výklady práva. Druhým pak je Posse Comitatus se „základním“ argumentem, že v USA je hlavní právní autoritou šerif okrsku, který mj. dohlíží na to, aby federální či státní vláda neprosazovala ilegální zákony či regulace. Pro obě tato hnutí je typická velice volná organizace a šíření konspiračních teorií a protistátních postojů.

Posse Comitatus kromě toho vychází z antisemitických a rasistických myšlenek o tom, že Spojené státy jako křesťanská společnost jsou ovládány mezinárodním židovským spiknutím. Jeho členové odmítali platit daně, pořizovat si řidičské průkazy (hlavní identifikační průkaz v USA) a obecně se podřizovat autoritám. Neuznávali hodnotu dolaru, který nebyl krytý zlatem. Často vyhlášovali nezávislost na USA a na americké legislativě a zdůrazňovali nadřazenost Bible a božích zákonů. Pro ospravedlnění pro své aktivity používali pseudoprávní výklady amerických zákonů a různé vlastnoručně zhotovené právní dokumenty. Posse Comitatus mezi prvními využívalo tzv. papírový terorismus spočívající kromě používání a šíření

výše zmíněných pseudodokumentů např. ve vydávání falešných dokladů o zástavě majetku nebo smyšlených trestních oznámení na své odpůrce. Řada členů tohoto hnutí se zároveň řadila mezi preppery (z anglického prepare – lidé, kteří se připravují na konec světa) a začala se již v osmdesátých letech organizovat do milic, které zažily boom v letech devadesátých. Posse Comitatus se tak postupně přetransformovalo v americké milicionářské hnutí a zároveň hnutí suverénních občanů, kteří s původním Posse Comitatus sdílí řadu charakteristik a názorů na svět.

S rozšířením internetu a vznikem sociálních sítí po roce 2000 se fenomén suverénních občanů rozšířil do celého světa, především však do anglicky mluvících zemí a do Evropy, včetně Ruska, kde se mísí s tamním konspiračním podhoubím a reaguje na lokální podmínky a folklór.

Charakteristika hnutí suverénních občanů

Hnutí suverénních občanů spojuje především podobná ideologie. V rámci hnutí existuje řada různých koherentních skupin, ale také individuálně působících osobností. Tyto skupiny přitom nejsou nijak rigidně organizovány, většinou se skládají z jádra několika výrazných postav a řady sympatizantů, kteří však mohou paralelně podporovat další skupiny. Zde je evidentní vliv internetu a sociálních sítí: mimo USA řada těchto skupin začala vznikat

či získávat momentum až od roku 2015, přičemž největšího boomu dosáhly s pandemií COVID-19. Jedná se tedy často o skupiny působící na sociálních sítích, jež sledují desítky až stovky lidí.

Významným charakteristickým znakem hnutí suverénních občanů napříč všemi zeměmi je pseudolegální výklad práva, přičemž je možné vidět rozdíly mezi zeměmi s anglosaskou právní tradicí a kontinentální Evropou. V prvním případě je dominantním právním pseudovýkladem víra v absolutní soukromé vlastnictví, tedy že na vlastněné půdě lze vykonávat jakoukoli činnost, a že zákony země, včetně placení daní, lze dodržovat jen na dobrovolné bázi.

Oproti tomu je v Evropě mezi stoupenci hnutí suverénních občanů rozšířená nostalgie po zaniklých státech, říších či obecně „starých dobrých časech“. S tím souvisí i neuznávání legitimacy vlád či dokonce státních útvarů. Například německo-rakouské hnutí suverénních občanů Reichsbürgerbewegung či zkráceně Reichsbürger (říšský občan) věří, že současná vláda Spolkové republiky Německo je ilegálně vytvořená soukromá společnost vlastněná Spojenými státy a že Německá říše stále existuje v hranicích z období před druhou, či dokonce před první světovou válkou. Za jeden z pseudolegálních důkazů pro toto tvrzení považují fakt, že německá ústava se nejmenuje „ústava“, ale Grundgesetz (tedy „základní zákon“), a tedy nemůže být ústavou. V Rusku je hnutí obdobně nostalgické po územní rozloze Sovětského svazu, jehož rozpad údajně nebyl legální, a proto stále existuje v původních hranicích. U nás hnutí suverénních občanů věří, že se Československo nikdy nerozpadlo a že Česká republika je ilegální soukromá společnost. Ve Velké Británii pak po určitou dobu jedna část hnutí suverénních občanů podporovala právo na britský trůn „právoplatného“ krále Johna III. V Německu byla v roce 2022 dokonce zatčena skupina říšských občanů, kteří plánovali státní převrat a dosazení samozvaného prince Heinricha XIII. do čela Německé říše.

Kromě zpochybňování vlády a hranic tyto skupiny neuznávají legitimace, což mnohdy ústí v potyčky s dopravní policií kvůli falešným či chybějícím dokladům. Další obvyklou manifestací suverénních občanů jsou tzv. zábory, kdy zpravidla jednotlivci či skupina suverénních občanů obsadí veřejnou budovu, jejíž zaměstnance pomocí vlastnoručně vytvořených dokumentů informuje o ilegalitě jejich činnosti a budovu „zabírá“ ve prospěch legitimní vlády, kterou oni reprezentují.

Důležitou společnou charakteristikou suverénních občanů je velice silný sklon věřit konspiračním

teoriím, které se však liší stát od státu. Obecně se však dá říct, že je napříč hnutími populární QAnon (původně americká velice volná a inkluzivní konspirační teorie, podle které svět ovládá kult satanistických pedofilů), antivaxerské teorie a ezoterismus, častý je pak antisemitismus a ve „slovanských“ zemích panslavismus.

Zejména mezi evropskými suverénními občany je obvyklá konspirační teorie, že současná vláda je soukromá společnost, zpravidla vlastněná či ovládaná Spojenými státy, a že postrádá jakoukoli suverenitu, nehájí občany své země, a je tudíž zcela ilegální. Skupina Legitimní věřitelé pak sice věří, že Česká republika je soukromá společnost registrovaná v Londýně, je však vlastněná českými politickými, či spíše byznysovými elitami, nikoli USA. V souvislosti s domnělým vlastnictvím zemí Spojenými státy a ztrátou suverenity na jejich úkor je v řadě zemí, včetně ČR, patrná náklonnost k současnému putinovskému Rusku, které je vnímáno jako jediný protipól a možný spojenec ve snaze dosáhnout nezávislosti na USA.

V politické rovině je poměrně složité označit hnutí za pravicové či levicové. Některé skupiny spadající do hnutí suverénních občanů, zejména kanadští svobodní lidé, jsou označovány za levicově orientované skupiny. Celkově se dá většina suverénních občanů označit spíše za pravicově smýšlející. Například v USA má toto hnutí blízko k pravicovému libertarianismu, křesťanskému nacionalismu, milicionářským hnutím a podobně jako v řadě dalších anglojazyčných zemích nebo v případě německých říšských občanů k extrémně pravicové a neonacistické scéně.

Je patrné, že se jednotlivá hnutí vzájemně inspirují a propůjčují si argumenty i metody boje s autoritami. Ze Spojených států se do Evropy mj. dostává i milicionářské uvažování, vytváření ozbrojených skupin a příprava na násilný převrat, jako byl případ říšských občanů v Německu v roce 2022. Tyto myšlenky se šíří zejména v online prostředí, na sociálních sítích, kde se prozatím dominantně aktivity hnutí koncentrují. Populární jsou zejména na sociální síť X, Facebook a Telegram, ale také více obskurní a méně regulované sítě jako Odysee nebo GAB. Přes řadu podobností mezi jednotlivými zeměmi však neexistuje žádná suverénní „internacionála“ a hnutí přes vzájemné sympatie působí samostatně.

Členská základna hnutí suverénních občanů

Přirozenou otázkou je, kdo a proč se k hnutí suverénních občanů hlásí a o jaké počty se jedná. Vzhledem k volné formě hnutí je počet přívrženců

složitě určit. V Česku se hnutí odhaduje na desítky členů a maximálně stovky sympatizantů. V USA se může jednat až o nižší statisíce lidí, kteří se s tímto hnutím identifikují, a v Německu se jejich počet odhaduje na necelých 20 tisíc. Hnutí suverénních občanů je pro členy i sympatizanty přitažlivé svou ideologickou flexibilitou, relativní nenáročností participace ve hnutí a svojí anti-systémovostí. Hnutí nevzniklo na zelené louce, ale vzešlo z prostředí konspiračních protivládních a antisystémových kruhů. Spíše než o nový fenomén se tak jedná o nové či aktuální vývojové stadium v konspiračních teoriích, což dokládá také značná ideologická neukotvenost a volnost hnutí. Například v českém hnutí Legitimních věřitelů najdete bok po boku a někdy i v jedné osobě ezoteriky věřící v čakry planety Země, antivaxery, popírače COVID-19, panslavisty, odpůrce Andreje Babiše i Petra Fialy, a lidé věřící v nadřazenost českého národa a v existenci Československa – přičemž minimální, pokud nějaká, participace Slováků v tomto hnutí nasvědčuje, že se jedná spíše o sen o „velkých Čechách“ než o Čechoslováky v pravém slova smyslu.

Pro svou anti-systémovost je hnutí populární zejména mezi lidmi, kteří jsou, či mají dojem, že jsou ostrakizováni politicky i ekonomicky vládou a elitami. Ačkoliv to není pravidlo, řada sympatizantů hnutí je zadlužená a nevidí jiné východisko z komplikované životní situace než změnu systému. Ve Francii a v Belgii je hnutí suverénních občanů např. populární mezi stoupenci hnutí Žlutých vest, které v letech 2018 až 2019 demonstrovalo proti rostoucím cenám životních nákladů.

Jedná se často o lidi opakovaně zklamané politickými sliby, jež nebyly naplněny. Zde je pak možné opět vidět rozdíly mezi hnutími v USA a Evropě. V USA je hnutí úzce spojeno s myšlenkami libertarianismu a jakákoliv vláda je vnímána jako nelegitimní. Ačkoliv jsou suverénní občané v USA úzce spojení s ideologickou základnou konspiračního hnutí QAnon a podporovateli hnutí MAGA a osoby Donalda Trumpa, nelze říci, že podporují Trumpa prezidenta. Trump prezident je představitelem nelegitimní vlády, kterou odmítají. Naopak Trump jakožto vedoucí ideologická osobnost hnutí MAGA je mezi suverénními občany v USA značně populární. Oproti tomu suverénní občané v Evropě bojují proti nelegitimním vládám, které se snaží nahradit vládami legitimními a spravedlivými.

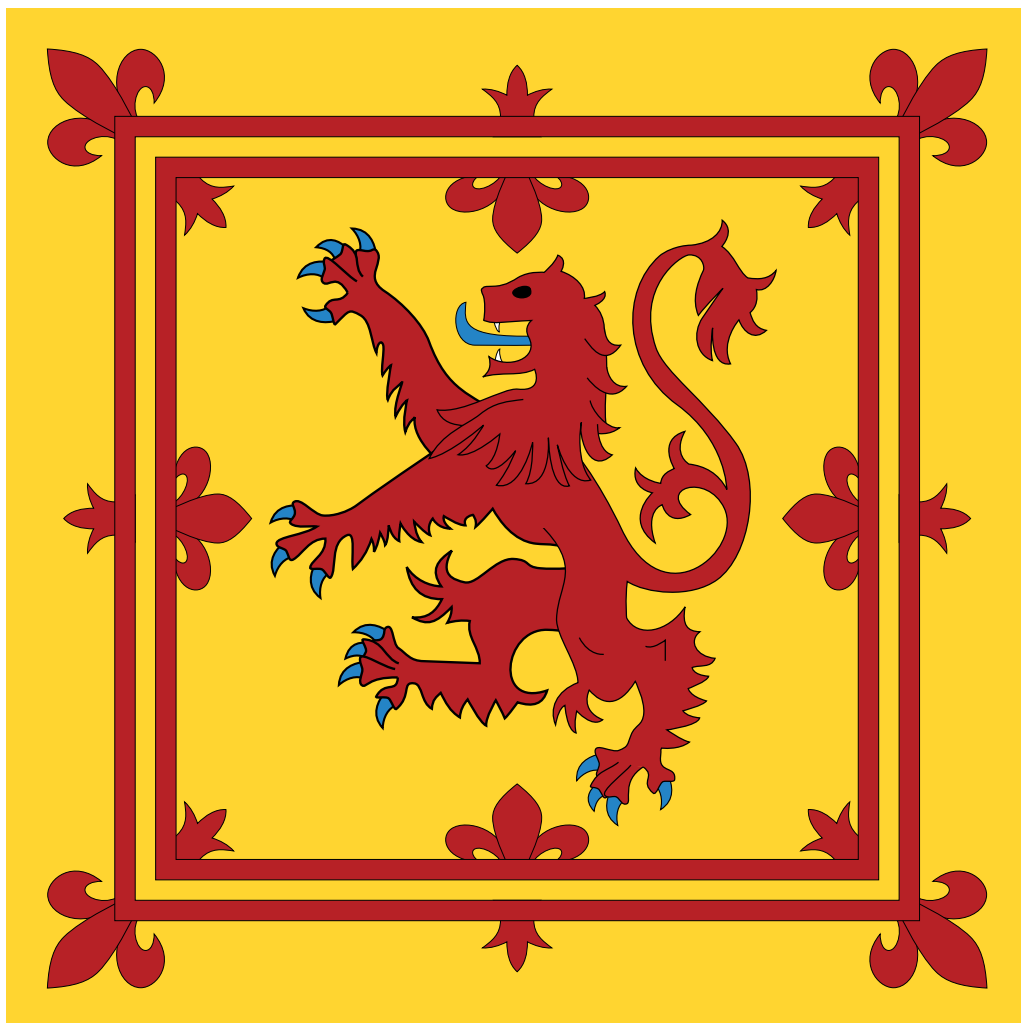
Další přitažlivým rysem hnutí je možnost participace na změně. Tuto přitažlivost sdílí mj. s hnutím QAnon a je možné, že jde o novou fázi konspiračních teorií, kdy se z konzumentů stávají spoluautoři. Suverénní občané často pořádají online semináře

a přednášky trvající celé hodiny. Zároveň navštěvují místní úřady, které „zabírají“ vlastnoručně vytvořenými dokumenty, přičemž vše filmuje. Ze sociálních profilů řady členů hnutí je vidět nadšení z participace na něčem světoborném, něčem, co má smysl a význam, co je dobré pro ně samotné a pro celou zemi, popř. pro celý svět.

Hnutí suverénních občanů je bezesporu úzce spojeno se sociálními sítěmi, s jejichž růstem roste i samo hnutí. V tomto ohledu byly v posledních letech patrné trendy přesunu na méně konvenční sociální sítě z těch „tradičních“ jako Facebook nebo YouTube, které pod nátlakem zejména EU a evropských států začaly moderovat šíření dezinformačního obsahu. Přesun na často obskurní sociální sítě sice umožňuje suverénním občanům otevřeně šířit ty nejbizarnější ideje, vede však k jejich izolaci od širšího publika. Naopak znovuzvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem a způsob vedení sociální sítě X jeho favoritem Elonem Muskem může vést k setrvání suverénních občanů alespoň na sítích X a Facebook, což jim umožní nadále šířit svá přesvědčení mezi širším publikem. Zároveň se bude dále vyvíjet společně s konspiračními teoriemi online, které velice umně inkorporuje. Otázkou zůstává, jak se bude hnutí manifestovat mimo sociální sítě. Je možné, že radikální členové hnutí se budou ozbrojovat, eskalovat své zábory a pravděpodobně také ohrožovat bezpečnost v zemích, kde působí. ●

→ Tomáš Slezák spolupracuje s redakcí *Mezinárodní politiky*, pracuje ve státní správě a dlouhodobě se věnuje bezpečnostním tématům.

Komentář Deset let od referenda:
Co se změnilo v boji za skotskou
nezávislost? Marie Skutilová

Více než dekáda uplynula od referenda o skotské nezávislosti, kdy se proti postavilo „jen“ 55 % přítomných voličů. Ani tento výsledek však unijní vztahy Velké Británie z dlouhodobého hlediska nevyřešil. Nejsilnější strana v regionu – Skotská národní strana (SNP) – i nadále usiluje o vyvolání nového hlasování. Pro jeho uspořádání je však nutný souhlas britské vlády, která považuje otázku nezávislosti za prozatímne uzavřenou. Cesta za vznikem nezávislého suverénního Skotska je komplikovaná, ale stále pokračuje.

——— Nezávislost jako historický symbol, nebo reálná potřeba?

Referendum o nezávislosti v roce 2014 lze považovat za další historický mezník v uniijních vztazích mezi Skotskem a Anglií. Oba regiony jsou historicky hluboce provázány a poznamenány válkami, povstáními nebo ekonomickou závislostí. Přestože násilí bylo nahrazeno unií a hledáním společných řešení, snahy Skotů o větší autonomii či nezávislost zůstaly všudypřítomné. Tyto tendence jsou motivovány ekonomickými tématy, ochranou regionální identity a kultury nebo odlišným politickým vnímáním.

Obdobně jako při vzniku unie mezi Skotskem a Anglií v roce 1707, i nyní je největším argumentem pro nezávislost samostatná ekonomika. Koncem 17. století se Skotsko po sérii hladomorů a neúspěšné snaze kolonizovat Panamu dostalo do ekonomických problémů. Důsledkem bylo zrušení Skotského parlamentu a vznik Velké Británie. Ekonomická témata zůstala i nadále v popředí debaty o nezávislosti v kontextu ztráty kontroly nad daněmi, přírodními zdroji a obchodem. Boj za nezávislost dostal nový ekonomický náboj po objevení ropy v Severním moři v sedmdesátých letech 20. století, čehož SNP úspěšně využila v kampani *It's Scotland's Oil*. Hlavním argumentem zůstává, že Skotsko by mělo nést zodpovědnost za své přírodní zdroje, včetně nakládání a přerozdělování financí.

Přestože dnes dochází k větší ochraně skotského kulturního dědictví, identity a jazyka, právě tyto aspekty byly dlouhodobě hlavním hybatelem boje za větší autonomii. Po neúspěšném jakobitském povstání došlo k represím, které vedly k rozpadu klanového systému, zákazu používání galštiny a dalších tradičních znaků. Nikdy se však nepodařilo tyto prvky plně eliminovat, a naopak se staly symbolem snah o nezávislost.

V neposlední řadě se Skotsko a Anglie dlouhodobě politicky rozcházejí. Elektorát v Anglii je konzervativnější, což mnohdy přispělo ke vzniku konzervativní vlády v Londýně, přestože ve Skotsku zvítězili labouristé nebo SNP. Jeden z hlavních politických argumentů tak poukazuje na fakt, že se Skotsko často dostává do „demokratického deficitu“ a jediným východiskem je plná nezávislost a suverenita. Obdobně tomu tak bylo po referendu o vystoupení z Evropské unie, kdy ve Skotsku pro setrvání hlasovalo 62 % voličů. Odlišný názor na členství v EU se stal další kartou v ruce SNP pro vyvolání referenda o nezávislosti.

Skotská národní strana – hlavní motor nezávislosti

Nárůst podpory nezávislosti v poslední dekádě je spojen hlavně s úspěchem SNP, která začala dominovat skotské regionální politice po těsném vítězství ve volbách v roce 2007. Od té doby značně posílila svou pozici a s nástupem nepopulární konzervativní vlády v Londýně v roce 2010 se téma uniijních vztahů stalo stěžejním pro politický boj.

Zásadní změna nastala po vítězství v regionálních volbách v roce 2011, kdy se SNP podařilo složit většinovou vládu. Hlavním cílem bylo vyjednání referenda o nezávislosti s britskou vládou. Po sérii diskusí došlo k jeho vyhlášení 18. 9. 2014. V rámci kampaně SNP vydala vládní dokument „Scotland's Future“, kde představila ústavní pořádek Skotska, zapojení v mezinárodních organizacích nebo měnovou politiku. Dokumentem se snažila voliče přesvědčit o výhodnosti nezávislého Skotska. Přestože se během kampaně povedlo navýšit podporu pro skotské osamostatnění, voliči se v den hlasování většinově vyslovili pro setrvání ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska.

Po více než dekádě vládnutí ve Skotsku se SNP dostala do vnitrostranické krize. Problémy, kterým strana v posledních letech čelí, negativně dopadají i na soudržnost skupiny nacionálních stran ve Skotském parlamentu. Kontroverze ohledně vyšetřování Alexe Salmonda obviněného ze sexuálního obtěžování v době jeho vlády naznačila slabou soudržnost tohoto bloku. Salmond po opuštění SNP v roce 2018 založil nacionální Alba Party čelící značné kritice od ostatních nacionálních stran, a to kvůli fundamentálnímu nacionalismu a konzervatismu. Bývalý předseda SNP Humza Yousaf dále přispěl k prohloubení krize, když vypověděl vládní dohodu mezi SNP a Skotskou stranou zelených, která se zavazovala k uspořádání nového referenda před rokem 2026.

První vlašťovkou současného úpadku SNP se ukázaly být celostátní volby v roce 2024, kdy SNP ztratila 39 křesel ve Westminsteru a poprvé od roku 2015 skončila za Labour Party. Výsledek naznačil, že nezávislost jako hlavní téma kampaně SNP je pro voliče již unavující. Posílení labouristů, kteří se většinově přiklání spíše k zachování unie, vede k oslabení nacionálního bloku ve Skotském parlamentu. SNP tak stojí před úkolem, jak téma revitalizovat, aby znovu oslovilo voliče.

Když Londýn řekne ne, Edinburgh nic nezmůže
Skotský parlament již při svém vzniku v roce 1999 získal pravomoci, které ovlivňují každodenní život Skotů, avšak ústavní záležitosti zůstaly v rukou britské vlády. Referendu v roce 2014 předcházelo vyjednávání mezi oběma vládami, jehož výsledkem

byl dočasný přesun pravomocí, jež poskytl potřebnou legalitu a legitimitu pro jeho uspořádání.

I přes výsledek referenda však otázka nezávislosti nebyla zcela uzavřena. SNP začala znovu usilovat o nové referendum v době vystoupení Velké Británie z EU. Nicola Sturgeon se snažil využít výsledek referenda ve Skotsku pro legitimizaci nového hlasování o nezávislosti. Skotský parlament v roce 2017 přijal návrh zmocňující regionální vládu k otevření diskuse s britskou vládou o uspořádání referenda před odchodem z Evropské unie. Vláda Theresy May však všechny pokusy o vyvolání hlasování zamítla.

Pokračující negativní postoj britské vlády a další snahy o uspořádání nového referenda vedly k zapojení Nejvyššího soudu, který uvedl, že potenciální přijetí zákona o referendu leží mimo kompetence Skotského parlamentu. Stanovisko současné britské labouristické vlády naznačuje, že se změna v tomto ohledu nechystá. Britský premiér Keir Starmer sice má ambice zlepšit vztahy se Skotskem, ale nadále odmítá vyhlášení druhého referenda.

Pro Skotsko zůstává i nadále jediný způsob, jak uskutečnit nové referendum – získání souhlasu britské vlády. Dokud ta však nezmění své stanovisko, skotské instituce nemají žádnou legální možnost, jak rozhodnutí obejít.

Být či nebýt – rozdělené Skotsko

Průzkumy veřejného mínění ukazují, že Skotsko je dnes stále téměř rovnoměrně rozděleno. Přestože se v poslední dekádě podpora nezávislosti ustálila nad 40 %, zastánci Skotska jako suverénního státu měli v průzkumech navrch prozatím pouze dvakrát. Poprvé v době covidové krize v roce 2020 vlivem nepopulární konzervativní vlády Borise Johnsona. Naopak Nicola Sturgeon jako skotská první ministryně ve stejné době dosáhla vrcholu své popularity především díky zvládnutí krize. Podruhé, ačkoliv jen krátkodobě, se nezávislost stala žádanější variantou koncem roku 2022 po nástupu vlády Rishiho Sunaka a po vydání stanoviska Nejvyššího soudu o nutnosti souhlasu britské vlády pro uspořádání referenda.

Výsledky průzkumů YouGov ale také ukazují, že téměř 10 % voličů není v otázce nezávislosti plně rozhodnuto. V současnosti data naznačují, že pro nezávislost se vyslovují zejména mladší voliči, a to včetně nové generace, která v roce 2014 ještě hlasovat nemohla.

Demokratickou cestou k mezinárodnímu uznání

Jedním z hlavních témat před referendem v roce 2014 bylo členství Skotska v Evropské unii. Přední

představitelé EU varovali, že by Skotsko v případě nezávislosti muselo znovu požádat o členství jako nový stát. V tomto případě by hrozila blokáce některých členských států, potýkajících se s podobnými regionálními tendencemi.

Nejvýrazněji se proti automatickému přijetí stavělo Španělsko obávající se, že by skotská nezávislost mohla podnítit separatistické snahy v Katalánsku nebo Baskicku. S vystoupením Velké Británie z EU se situace posunula spíše ve skotský prospěch a v současné době by Španělsko nestálo suverénnímu Skotsku v cestě, pokud by k jeho vzniku došlo demokratickou cestou.

Podobné situaci čelí i mimoevropské státy. Kanada se sice dlouhodobě staví do neutrální pozice, ale je si vědoma možného povzbuzení snah o nezávislost v Québecu v případě, že by se Skotsko rozhodlo pro osamostatnění. Paralela mezi těmito regiony je dodnes často připomínána. Québec jako frankofonní provincie dostal možnost rozhodnout o své budoucnosti v referendech v roce 1980 a 1995, ale v obou případech Quebecané zvolili setrvání v rámci Kanady.

Neutrální pozici zastává i OSN, neboť snahy Skotska, Katalánska nebo Quebecu jsou však vnímány jako interní problémy daných států a zapojení OSN není nutné ani žádoucí. A to ani v případě Katalánska, kde snahy o vyhlášení referenda jsou blokovány španělskou centrální vládou, a jednostranná referenda v regionu nemají nárok na plnohodnotné mezinárodní uznání. Skotsko a Quebec však usilují o nezávislost primárně v rámci demokratického procesu, bez použití násilných prostředků. Při nabytí nezávislosti demokratickou cestou lze očekávat, že by došlo k vyřešení interních vztahů i v rámci Velké Británie. Nekonfliktní a demokratické řešení by pravděpodobně vedlo i k bezproblémovému uznání v rámci OSN.

Proměnné, které se mýjejí

Nezávislost a suverenita Skotska jsou v současné době podmíněny čtyřmi faktory – silou národního politického aktéra, pozicí britské vlády, veřejným míněním a mezinárodním uznáním. Aby se Skotsko stalo nezávislým suverénním státem, potřebuje hnací sílu, která přesvědčí voliče o výhodnosti osamostatnění se, a benevolentní britskou vládu, která danému rozhodnutí nebude stát v cestě. Pokud se tyto tři faktory naplní demokratickou cestou, pravděpodobně nebude nic bránit ani mezinárodnímu uznání. ●

→ Marie Skutilová je doktorandkou Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy se zaměřením na regionální politiku Velké Británie, volební chování a politické strany.

Analýza Koloniální dědictví a suverenity: Proměny hongkongského statusu

Markéta Moore

Hongkong představuje zcela unikátní oblast, jehož současné politické klima je produktem koloniálního dědictví a měnících se geopolitických poměrů. Kontrola nad Hongkongem se poprvé stala předmětem jednání mezi Velkou Británií a Čínou v první polovině 19. století. V roce 1997, kdy byl předán zpět pod čínskou správu, se Hongkong dostal do povědomí širší veřejnosti. Klíč k pochopení kontroverzí spojených s otázkou suverenity nad tímto územím leží v okolnostech jeho vzniku, historii i současnosti.

——— Vznik Hongkongu coby britské kolonie probíhal v několika fázích. Z hlediska koloniální administrativy se jednalo o jeden správní celek složený ze tří různých částí – ostrova Hongkongu, poloostrova Kowloonu a tzv. Nových teritorií (NT), získaných postupně různými smlouvami. Smluvní rozdíly ohledně suverenity nad jednotlivými částmi území začaly hrát roli až s blízkým se termínem konce pronájmu NT v roce 1997.

Je důležité připomenout, že koncept suverenity je produktem západní státovědy, který v čínském právním systému 19. století neměl srovnatelné období. Jazyk čínských verzí smluv postupující ostrov a část pevniny Velké Británie připomíná císařské verdikty, jimiž svrchovaný čínský vládce dočasně svěčuje nevýznamnou část svého území do správy podřízenému vladaři. V případech, kdy se díky kulturním rozdílům termíny mezinárodních smluv lišily, považovala se za závaznou interpretace západních mocností. Velká Británie vnutila Číně svůj výklad smluv a obchodní podmínky a v Hongkongu i britskou administrativu a právní systém. Čína od počátku britskou suverenitu v Hongkongu zpochybňovala, současně ale během let nepodnikala žádné kroky k jejímu ukončení.

Hongkong a rok 1997

Z pohledu Číny zůstal Hongkong čínským územím, které Velká Británie dočasně okupovala. Důkazem toho je i skutečnost, že zkrátka po svém vstupu do OSN v roce 1972 Čínská lidová republika (ČLR) požádala, aby byly Hongkong a Macau vyňaty ze seznamu kolonií. Namísto dekolonizace a vyhlášení nezávislosti se rýsoval scénář jejich navrácení Číně „až nastane správný čas“, tj. až Čína rozhodne, že je připravena na převzetí Hongkongu.

V padesátých letech 20. století existovala mezi Velkou Británií a Čínou neformální dohoda – Čína nebude zasahovat do rozhodování britské koloniální správy a Velká Británie nebude Číně bránit v maximalizování ekonomického zisku v Hongkongu a vyvaruje se prosazování čehokoliv, co by mohlo být proti zájmům ČLR, např. demokratizace politického systému. Toto vzájemné porozumění bylo základem oboustranně výhodné symbiózy a ekonomické stability Hongkongu v letech 1950–1982. Ta by bývala mohla trvat i déle, ale kvůli končícímu pronájmu NT, které tvoří 82 procent rozlohy Hongkongu, se mezi investory začala šířit nejistota.

Z čínského pohledu byly smlouvy s Velkou Británií ohledně Hongkongu vynucené násilím a jejich právní status byl sporný. Čína ale neměla na

mezinárodním poli dostatek váhy, aby mohla britskou suverenitu v Hongkongu oficiálně zpochybňovat. Z hlediska Velké Británie se jednalo o platné mezinárodní úmluvy. V návaznosti na mezinárodní smlouvu z roku 1898 končila platnost všech individuálních nájemních smluv v NT 27. 6. 1997. Čínská vláda vydala v roce 1979 několik ujištění ve smyslu, že na vyřešení končícího pronájmu NT je dost času. Těmito prohlášeními ale současně potvrdila, že uznává platnost mezinárodní nájemní smlouvy o NT.

V roce 1984 podepsala Velká Británie a ČLR Společnou deklaraci o otázce Hongkongu stanovující podmínky jeho předání Číně, plánovaně 1. 7. 1997. Hongkong byl jedinou britskou kolonií, jež se místo vyhlášení samostatnosti připravovala na převzetí jiným suverénním státem s odlišným politickým systémem. Podle Společné deklarace, která se stala základem hongkongské mini-ústavy, bylo pod principem „jedna země, dva systémy“ Hongkongu slíbeno zachování britského právního a ekonomického systému po 50 let a nově přidána byla i vysoká míra autonomie ve všech oblastech kromě zahraničních vztahů a obrany.

Hongkong jako zvláštní administrativní region ČLR po roce 1997

Po obnovení čínské suverenity v roce 1997 se Hongkong potýkal s několika hlavními problémy: (1) krizí vládnutí (2), deficitem legitimacy hongkongské vlády a (3) nadměrným vlivem hongkongské podnikatelské elity, jejíž představitelé byli přijati do vlády a Legislativní rady (hongkongského parlamentu) i do oficiálních struktur ČLR, včetně čínského parlamentu.

Pro občanskou společnost zůstalo jen málo možností k vyjádření nesouhlasu s politikou vlády, ať už se jednalo o prosazování bezpečnostních zákonů nebo o sociální politiku. Veřejné protesty se zpočátku jevily jako jeden z efektivních způsobů komunikace mezi vládou a občany. Ta např. vyslyšela požadavek půl milionu lidí v ulicích v roce 2003 a na 20 let odložila přijetí kontroverzního bezpečnostního zákona známého jako článek 23. V roce 2012 protesty studentů dosáhly odložení návrhu na zavedení výchovy k vlastenectví. Zlom nastal v roce 2014, kdy tzv. Deštníkové hnutí požadovalo přímou volbu správce Hongkongu. Ani zablokování centra města po 79 dní nepřineslo kýžený výsledek. V reakci na tento neúspěch se aktivisté přesunuli z ulic do politiky.

Politický systém Hongkongu s prvky liberalismu a autoritářství je označován jako „hybridní režim“. Za Britů byla veškerá politická moc soustředěna

v rukou koloniální správy v čele s guvernérem dosaženým Velkou Británií. Kromě svobody podnikání měl Hongkong i transparentní právní prostředí, nezávislou justici a některá občanská práva, jako svobodu projevu a shromažďování. Po převzetí vlády Čínou zůstal v Hongkongu zachován hybridní systém liberálního autoritářského režimu bez demokratických voleb. Občanské svobody zůstaly oficiálně zaručeny hongkongskou mini-ústavou, zákony a mezinárodními úmluvami, jež Hongkong ratifikoval. Správce Hongkongu je volen předem vybraným sborem volitelů loajálních Číně.

Kombinace liberálních a autoritářských elementů v jednom systému často vede ke konfliktům mezi vládnoucí elitou a opozicí a k postupné destabilizaci celého systému. Po obnovení čínské suverenity zprvu v Hongkongu pokračoval pomalý proces demokratizace voleb do Legislativní rady započatý v osmdesátých letech, i činnost opozičních politických stran. Prvních 15 let pod čínskou vládou působil Hongkong jako výjimka potvrzující pravidlo o nestabilitě hybridních režimů. Ale postupně s tím, jak v Hongkongu rostla netrpělivost s pomalým tempem demokratizace systému, rostla i snaha Číny a hongkongských elit o větší kontrolu. V roce 2019 již nebylo pochyb, že se Hongkong stal dalším, přímo učebnicovým příkladem nestabilního hybridního režimu.

Z města protestů městem nových zákonů

Poslední vlna protestů v roce 2019 vyvrcholila celospolečenskými nepokoji, které na několik měsíců ochromily chod města. Mezi požadavky občanů bylo stažení návrhu novely zákona o extradicí, na jehož základě lze vydat stíhanou osobu k soudu v jiném státě, a zavedení přímé volby správce Hongkongu. Protesty nabývaly na síle i po stažení kontroverzního návrhu novely a poprvé za čínské správy s sebou nesly i silné prvky násilí a začalo se ozývat i volání po nezávislosti Hongkongu. Protestující se ve svém boji proti vládě dovolávali podpory západních mocností, zejména Velké Británie a USA. Představitelé hongkongské opozice několikrát osobně navštívili USA, kde byli přijati nejvyššími státními úředníky. Kromě jiného v USA lobbovali i za uvalení ekonomických sankcí na Hongkong. Američtí zákonodárci hongkongské protesty podpořili nejen slovně, ale i přijetím zákonů týkajících se Hongkongu, jako např. „Hong Kong Human Rights and Democracy Act“ z roku 2019, ve kterém je závazek monitorovat situaci lidských práv v Hongkongu. Tyto kroky vnímala Čína jako ohrožení své suverenity a pokus hongkongské opozice otevřít západním mocnostem cestu k získání větší kontroly v Hongkongu.

Protivládní nepokoje byly postupně potlačeny hongkongskou policií. Svou roli v jejich potlačení sehrál i nástup covidu, a to kvůli strachu z nákazy a novým epidemiologickým opatřením, která zakazovala shromažďování na veřejnosti. V roce 2020 byly kvůli pandemii o rok odloženy i plánované volby do Legislativní rady, v nichž měli velkou šanci uspět představitelé opozice. V získaném čase byl volební systém reformován tak, aby nemohl kandidovat nikdo, kdo není deklarovaným vlastencem oddaným Hongkongu a Číně, a byl podstatně snížen počet přímo volených míst. Proces postupné demokratizace byl reformou zastaven a uvržen zpět do podobného stavu, kde byl za britské správy před více než 40 lety.

Obnovení stability hongkongského hybridního režimu bylo dosaženo posílením autoritářských prvků – omezením právní autonomie a občanských svobod, reformou volebního systému a eliminací politické opozice. Stalo se tak použitím kombinace různých prostředků od represivních až po legislativní. Kromě zákona o státní bezpečnosti uvaleného na Hongkong Čínou v červnu 2020, má dnes vláda ke kontrole společnosti k dispozici i vlastní bezpečnostní zákon a celý arzenál dalších zákonů, od archaických britských koloniálních, jako např. zákona o stavu nouze z roku 1922 a zákona proti pobuřování z roku 1938, až po nový protiepidemický zákon.

Hongkong na šachovnici

I pod čínskou vládou zůstává Hongkong územím s kapitalistickým systémem a vysokým stupněm svobody pro podnikatelskou elitu. Otázkou zůstává, jaký dopad bude v budoucnu na jeho stabilitu mít prohlubující se deficit legitimacy hongkongské vlády a narůstající propast mezi podnikatelskou elitou a občanskou společností.

Podle posledních prohlášení čínského prezidenta by zvláštní status Hongkongu v rámci Číny mohl zůstat zachován i po roce 2047. Nedávné legislativní změny v Hongkongu ale zůstávají předmětem sporů mezi Čínou a Velkou Británií, která kritizuje Čínu za porušení Společné deklarace z roku 1984. Do sporů o Hongkong se promítá i obchodní válka mezi Čínou a USA. V roce 2020 USA uvalily ekonomické sankce na členy hongkongské vlády a uzákonily odebrání zvláštního statusu Hongkongu jako autonomního území v rámci Číny.

Hongkong, u jehož zrodu stála Velká Británie, je dnes politicky a ekonomicky součástí Číny a současně ekonomicky spjatý s USA. Zůstává tak důležitou figurkou na šachovnici ve hře velmocí. ●

→ Markéta Moore vystudovala sinologii v Praze a sociologii a mezinárodní právo v Hongkongu, kde žije od roku 1997 a vyučuje mezinárodní vztahy na Hong Kong University.

Analýza Společná evropská armáda: budoucnost evropské bezpečnostní a obranné spolupráce? Michael Jarkovský

Myšlenka vytvořit společnou evropskou armádu je spjatá již s počátky evropského integračního projektu. Tváří v tvář hrozbám, kterým Evropa v současnosti čelí, tento projekt nyní opět nabývá na aktuálnosti. I přes výzvy některých evropských státníků k ustanovení společné evropské armády však tato otázka nemá mezi členskými státy Evropské unie dostatečnou podporu.

V uplynulých letech došlo k zásadní proměně evropského bezpečnostního prostředí. Přetrvávající nestabilita v evropském sousedství a pokračující nejistota týkající se amerických bezpečnostních závazků vůči Evropě přiměla Evropskou unii (EU) ke značné aktivitě na poli bezpečnosti a obrany. Neutěšená bezpečnostní situace dala vzniknout zcela novým iniciativám, zároveň ale připomněla i koncepce, které se v diskusí o evropské integraci objevily již dříve. Začátkem minulého roku italský ministr zahraničních věcí Antonio Tajani vyzval k ustanovení společné evropské armády. Podobná výzva v uplynulých letech zazněla i od dalších evropských lídrů, jmenovitě od francouzského prezidenta Emmanuela Macrona nebo bývalé německé kancléřky Angely Merkelové. V souvislosti s těmito výzvami však nevyhnutelně vyvstává řada otázek: Jak by měla společná evropská armáda vypadat? A jaké jsou perspektivy realizace takového projektu?

Od Evropského obranného společenství k silám rychlé reakce

K prvnímu pokusu o zformování společné evropské armády došlo v souvislosti s Evropským obranným společenstvím (EOS) v první polovině padesátých let minulého století. Dle plánu pojmenovaném po tehdejší francouzském premiérovi René Plévenovi mělo dojít k vytvoření nadnárodní organizace se společnými evropskými ozbrojenými silami. Velení této armády mělo být sjednoceno do jednoho centra spadajícího pod jednotné evropské ministerstvo obrany. Francouzský plán předpokládal, že tento resort bude spravovat Rada ministrů zahraničních věcí Evropského společenství uhlí a oceli. Plévenův plán se následně stal základem pro vytvoření Smlouvy o EOS. Smlouvu se však nepodařilo ve francouzském parlamentu ratifikovat. Ztroskotala tak snaha o vytvoření EOS i společných evropských ozbrojených sil.

Snahy o prohlubování evropské vojenské integrace následně na několik desetiletí v podstatě ustaly. Až po konci studené války mnohé evropské státy přehodnotily svůj přístup k bezpečnostně-obranným otázkám. Především válka v Kuvajtu a v bývalé Jugoslávii totiž upozornily na nutnost, aby Evropská společenství (a později EU) hrála významnější úlohu v zajišťování evropské bezpečnosti. Podpisem Maastrichtské smlouvy v roce 1992 se tak členské státy nově vznikající EU zavázaly prosazovat Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP). V průběhu devadesátých let se ovšem ukázalo, že EU postrádá potřebné vojenské kapacity k úspěšnému plnění cílů unijní zahraniční politiky.

Členské státy proto začaly uvažovat o využívání tzv. Západoevropské unie. Ta vznikla již v roce 1954 jako výsledek snah o vojenskou integraci západní Evropy. Na konci devadesátých let ovšem EU začala budovat Společnou bezpečnostní a obrannou politiku (SBOP), která EU poskytuje operační kapacity pro civilní a vojenské mise a operace. V současné době v rámci SBOP probíhá více než 20 takovýchto misí.

V souvislosti s rozvojem nově vznikající SBOP si členské státy stanovily závazek vytvořit do roku 2003 síly rychlé reakce (European Rapid Reaction Force) o kapacitě minimálně 50–60 tisíc vojáků. Tento cíl se jim ale nepodařilo naplnit. Koncept sil rychlé reakce tak v roce 2004 modifikovaly schvá-

V nejužším slova smyslu může společná evropská armáda odkazovat k plně integrované armádě nahrazující jednotlivá národní vojska.

lením návrhu na vytvoření tzv. bojových skupin (EU Battlegroups). Jedna skupina zahrnuje 1500 až 2500 vojáků, přičemž každý půlrok mají být k nasazení připraveny 1 až 2 skupiny. Tyto síly dosáhly své plné operační kapacity v roce 2007. Ačkoliv členské státy v minulosti uvažovaly o jejich využití, bojové skupiny doposud nenasadily do akce.

Impulz k další reformě konceptu sil rychlé reakce přišel až před několika lety, kdy se záměr vytvořit tzv. Kapacitu EU pro rychlé nasazení (EU Rapid Deployment Capacity) stal součástí Strategického kompasu EU z roku 2022. Dokument slibuje vytvoření robustnějšího a flexibilnějšího nástroje založeného na bojových skupinách a předem určených vojenských silách členských států. Nová kapacita má zahrnovat až 5000 vojáků. Očekává se, že tyto síly letos dosáhnou plné operační kapacity.

Ke skutečné evropské armádě?

I přes existenci SBOP a jejích vojenských nástrojů však i v současnosti zaznívají volání po nějaké formě evropské armády. Výzvy Emmanuela Macrona nebo Angely Merkelové k ustanovení společného evropského vojska však zahrnují pouze neurčité představy o podobě takového armády. Jakou by tak měla mít společná evropská armáda podobu?

Slovenská výzkumnice Dagmar Nováková ve svém článku z roku 2021 potvrzuje, že není zcela jednoduché vymezit, co společná evropská armáda přesně znamená. Ve svém nejširším významu může tento

pojem zahrnovat jakékoliv multinárodní jednotky, jež jsou k dispozici pro nasazení pod vlajkou EU. Takovému pojetí by odpovídaly existující vojenské kapacity v rámci SBOP. V nejužším slova smyslu ovšem společná evropská armáda může odkazovat k plně integrované armádě nahrazující jednotlivá národní vojska a podléhající nadnárodní kontrole evropských institucí. Takové vojsko by se v některých ohledech podobalo myšlence EOS.

V tomto rámci lze uvažovat o alternativních pojetích. Jednu z možností představuje integrace národních armád členských států EU na mezivládním základě. To znamená, že rozhodování nad touto armádou by se přesunulo na zapojené členské státy EU, které by si ovšem uchovaly právo veta. Na podobném principu lze organizovat také pouhé části jednotlivých armád členských států. V takovém případě by vedle jednotlivých národních vojsk vznikla stálá evropská armáda. Ta by podléhala společnému rozhodování členských států založeném na jednomyslnosti.

Z diskuse o společné evropské armádě ovšem jasné nevyplývá, jakou roli by společná vojska měla plnit. Vodítkem může být výše zmiňovaná výzva italského ministra zahraničních věcí. Tajani navrhl, aby se evropská armáda zaměřovala na peacekeeping nebo prevenci vypuknutí konfliktů. V tomto případě se však nabízí otázka, jaká by byla přidaná hodnota této armády. Právě k takovým úkolům totiž lze využít již existující vojenské nástroje v rámci SBOP. S ohledem na ruské agresivní chování může v tomto ohledu dávat větší smysl, aby hypotetická evropská armáda sloužila spíše k odstrašení, a tedy aby přispívala k teritoriální obraně EU. Podobná představa je patrná např. z dřívějších vyjádření Emmanuela Macrona.

Argumenty pro ustanovení evropské armády sloužící k odstrašení vyplývají také z nejistoty ohledně americké budoucnosti v evropských bezpečnostních záležitostech. Sám Donald Trump totiž opakovaně naznačuje, že závazky vůči Evropě nebudou americkou prioritou. Experti v tomto ohledu upozorňují především na záměr Trumpovy administrativy přesunout americké vojenské kapacity z Evropy do pacifické Asie. Dále poukazují na požadavky USA, aby evropské členské státy NATO převzaly větší díl odpovědnosti za obranu starého kontinentu. Jiný argument pro větší integraci evropských armád představuje i možnost zvýšení jejich operability a mobility. Zastánci společné armády také tvrdí, že ustanovení evropské armády může přispět k efektivnějšímu využívání evropských vojenských kapacit a podpořit jejich rozvoj. Dle těchto argumentů by tak vznik spo-

lečné evropské armády vedl k posílení evropské vojenské moci.

Projekt společné evropské armády ovšem nemá mezi členskými státy dostatečnou podporu. Mnoho zemí se nechce vzdát kontroly nad vlastní bezpečnostní politikou, a tím i části své suverenity. Neochota členských států vzdávat se suverenity v bezpečnostní politice je patrná např. v současné debatě o opuštění jednomyslnosti ve SZBP. Proti zrušení práva veta se vymezují především členské státy ze střední a východní Evropy a některé jihoevropské členské státy jako např. Chorvatsko, Řecko nebo Kypr. Častý argument odpůrců spočívá v riziku neschopnosti prosazovat vlastní bezpečnostní zájmy. Ztráta kontroly nad bezpečnostní a obrannou politikou tak může členské státy dostat do situací, které mohou být s ohledem na jejich bezpečnostní priority nežádoucí. Zde lze zmínit třeba neutrální členské státy, jako je Irsko. Neochota vzdávat se části suverenity v bezpečnostní politice může vyplývat také z odlišného vnímání hrozeb napříč členskými státy. Kupříkladu Estonsko v tomto ohledu připomíná postoje členských států k Rusku před rokem 2014. Zatímco pobaltské státy již tehdy vnímaly Rusko jako existenční hrozbu, Německo a některé jiné členské státy zastávaly vůči Moskvě mnohem vstřícnější postoj.

Je velmi nepravděpodobné, že by se v následujících letech členské státy vzdaly kontroly nad vlastními armádami. Nelze tedy předpokládat, že by se mezi nimi prosadily radikálnější koncepce zahrnující především faktický zánik národních armád (tj. integrace úplných armád členských států) nebo opuštění mezivládního rozměru rozhodování.

Nelze také opomenout otázku, jak by mohl vypadat vztah mezi potenciální evropskou armádou a NATO. Například bývalá německá kancléřka dříve argumentovala, že společná evropská vojska by mohla představovat vhodný doplněk k NATO pro zajištění evropské bezpečnosti. Zejména státy střední a východní Evropy však upozorňují, že rostoucí ambice EU v záležitostech spojených s bezpečností a obranou mohou negativně ovlivnit dostupnost vojenských kapacit pro potřeby NATO, a tedy i schopnost Aliance efektivně reagovat na současné hrozby. Tyto členské státy se tak obávají, že ustanovení společné evropské armády by nevyhnutelně vedlo k určitému „soupeření“ s NATO o finance či vojenský materiál a personál.

I přes to, že v současné době nemá projekt společné evropské armády příliš velkou podporu, nynější bezpečnostní situace bezesporu vyžaduje posílení evropské obranyschopnosti. Členské státy EU

totiž stále nedisponují materiálními kapacitami potřebnými pro efektivní obranu před vnějšími hrozbami. To je do značné míry způsobeno dlouhodobým podfinancováním evropského obranného průmyslu a jeho fragmentací. Na nevyhovující stav reaguje i EU, která v minulém roce vydala vůbec první strategii pro obranný průmysl. Cílem této strategie je podnítit členské státy k tomu, aby společně a efektivněji investovaly více prostředků do rozvoje evropského obranného průmyslu. Vhodnější cestu ke zvýšení obranyschopnosti Evropy tak představuje právě rozvíjení evropského obranného průmyslu, a v konečném důsledku i posilování kapacit existujících národních armád. Úspěch unijní strategie ale může zhatit zejména omezená ochota členských států zajistit potřebné financování.

Mnoho zemí se nechce vzdát kontroly nad vlastní bezpečnostní politikou, a tím i části své suverenity.

Závěrem

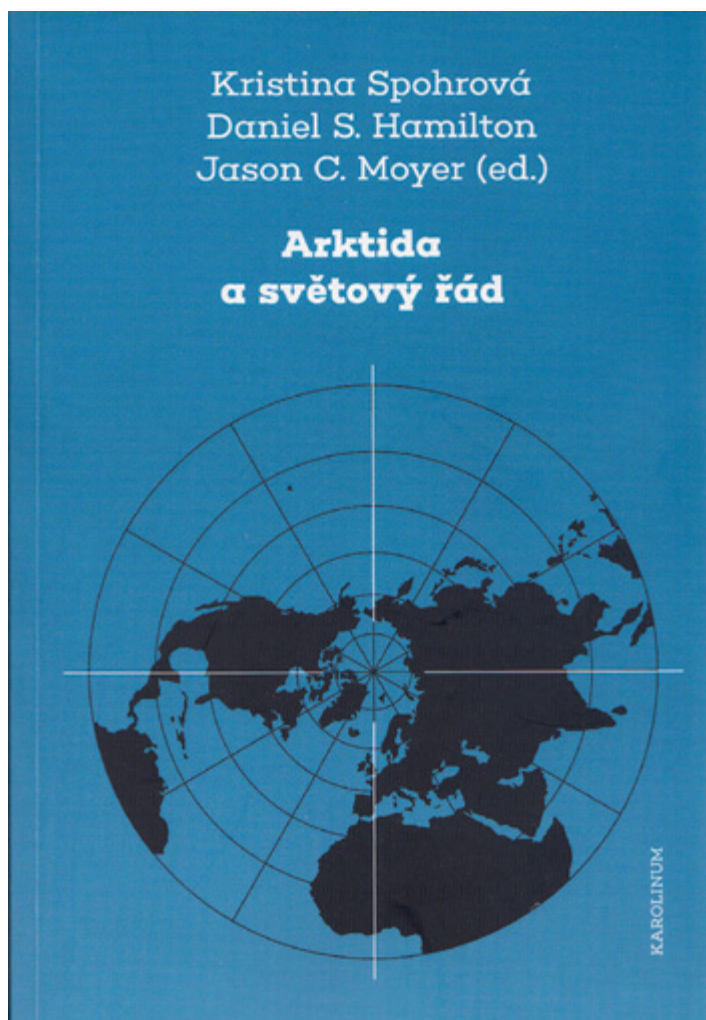
Společná evropská armáda představuje stálou součást představ některých evropských státníků o existenci silné, obranyschopné a nezávislé Evropy. I přesto z politické diskuse není stále příliš jasné, jakou podobu by taková společná evropská armáda měla mít a jakou funkci by měla plnit. Navzdory neutěšené bezpečnostní situaci v Evropě nelze očekávat, že v následujících letech se členské státy EU dohodnou na realizaci radikálnějších koncepcí. Je tak nepravděpodobné, že v blízké budoucnosti ustanoví plně integrovanou evropskou armádu podléhající nadnárodní kontrole evropských institucí, jež nahradí jednotlivá národní vojska.

Většina členských států totiž v současné době není příliš nakloněna vzdání se kontroly nad svými bezpečnostními politikami. Některé členské státy také varují, že vznik společné evropské armády může negativně ovlivnit schopnost NATO zajišťovat evropskou bezpečnost. Současná situace nicméně volá po posílení evropské obranyschopnosti. Unie za tímto účelem představila ambiciózní iniciativu, jejímž cílem je opět nastartovat evropský obranný průmysl, aby byl schopen uspokojit poptávku evropských armád po jeho produkci. Nabízí se tak otázka, zda politické debaty o ustanovení společné evropské armády mají v současné době smysl. Klíč ke zvýšení obranyschopnosti Evropy totiž představuje spíše posilování kapacit jednotlivých evropských národních armád než jejich integrace. ●

→ Michael Jarkovský studuje mezinárodní vztahy na Zápačeské univerzitě v Plzni a působí jako analytik platformy Bezpečnostní konference v Plzni, zaměřuje se na témata spojená s EU a evropskou bezpečností.

Recenze Arktida a světový řád

Matěj Prášil

Prezident USA Donald Trump v posledních týdnech opět otevřel téma odkupu Grónska. Nevyloučil dokonce ani možnost použití vojenského či ekonomického nátlaku. Jeho vyjádření spustilo odbornou i laickou diskusi o geopolitickém významu celého arktického regionu. Není to však poprvé, kdy americký prezident svými vyjádřeními podobnou diskusi otevřel. O možném odkupu Grónska se Trump zmínil i v roce 2019. Ze strany jiných amerických prezidentů došlo k podobnému návrhu dokonce již v roce 1867 za Andrewa Johnsona anebo v roce 1946 za prezidentství Harryho S. Trumana. Recenzovaná kniha *Arktida a světový řád* nabízí detailní analýzu dynamického vývoje regionu, který se tak stále více dostává (nejen díky americkým prezidentům) do centra globálních debat.

——— Geopolitický význam Arktidy začal narůstat již za druhé světové války, kdy sloužila jako přirozený zásobovací koridor mezi USA a SSSR – tehdejšími spojenci proti hitlerovskému Německu. Opravdovým „geopolitickým hotspotem“ se ale stala během války studené, kdy USA a SSSR jako nesmiřitelní rivalové přetvořily Arktidu ze zóny spolupráce na zónu možné konfrontace.

Region Arktidy se sice po konci studené války výrazně demilitarizoval, zároveň však ale nejméně v posledním desetiletí dochází k jeho opětovné militarizaci. A to jak ze strany Ruska, NATO, tak i Číny, která je naprosto novým – o to více aktivním – aktérem v této geografické oblasti. Stejně tak i pokračující klimatické změny a s tím související tání arktického ledu mají zásadní dopady na světovou geopolitiku. Nové obchodní trasy, jako Severní mořská cesta (NSR), umožňují kratší spojení mezi Evropou a Asií a mohou se stát alternativou k tradičním trasám, např. přes Suezský průplav.

Recenzovaná kniha, jejímiž editory jsou Kristina Spohrová, Daniel S. Hamilton a Jason C. Moyer, vyšla v originále již v roce 2020. Českého překladu se kniha dočkala „až“ po čtyřech letech, což je u takto překotně se rozvíjejícího tématu a regionu, jakým Arktida je, relativně pozdě. Například v knize popisovaný imunní systém společné kooperace Západu, Číny a Ruska v Arktické radě již nefunguje. Definitivním hřebíčkem do rakve této spolupráce byla totiž invaze Ruska na Ukrajinu v únoru 2022. Stejně tak došlo kvůli západním sankcím k ještě většímu regionálnímu sblížení Ruska a Číny na poli energetiky. Co se v době vydání knihy autorům textů mohlo zdát jako nevýhodné či nepravděpodobné, se tak za několik málo let stalo realitou. Tato situace však není výtkou vůči knize samotné, pouze demonstruje, jak rychle se arktický region mění.

I přes tyto (spíše dílčí) změny však zůstává kniha i v současnosti relevantní a rozhodně stojí za přečtení. *Arktida a světový řád* je sborníkem 16 textů různých expertů z rozličných akademických oborů (ekologie, historie, ekonomie, právo a geopolitika). Texty lze rozdělit na faktografické analýzy bezpečnosti, mezinárodních vztahů a energetiky a na konceptuální úvahy o arktické svěbytnosti a narativech. Vzhledem k omezenému rozsahu se budu v recenzi věnovat pouze vybraným kapitolám a spíše celkovému dojmu z četby.

Publikace je uvedena přehledem historického vývoje celého arktického regionu. Tento text, sepsaný samotnými editory knihy Kristinou Spohrovou a Danielem S. Hamiltonem, je zároveň

nejrozsáhlejší částí knihy. Jedinou výtkou směřovanou k autorům je fakt, že ve svém historickém přehledu zcela opomenuli zmínit význam regionu za druhé světové války. Jak již přitom bylo naznačeno výše, zvláštností regionu v tomto období bylo, že oproti dalším epochám byl zónou kooperace, a ne konfrontace mezi USA a SSSR. Příkladem této spolupráce by mohly být nyní již relativně známé spojenecké konvoje, které z USA do SSSR skrze Arktidu (přesněji řečeno přes její nejstrategičtější místo, tzv. GIUK Gap) dopravovaly zbraně a vojenskou techniku, ale i nerostné suroviny jako uhlí a ocel.

Z dalších textů je velmi zdařilá kapitola pátá, ve které se Arild Moe věnuje Rusku a energetickým zdrojům v Arktidě. Kapitola nabízí poměrně detailní, ucelenou a stále platnou analýzu mnoha proměnných (od vnitřní po mezinárodní politiku), které tuto problematiku ovlivňují. Z kritického pohledu lze pak pouze vytknout relativně malé soustředění se na vzájemnou dynamiku mezi Čínou a Ruskem, která nemusí (obzvláště v této geografické oblasti) znamenat pouze bezproblémovou kooperaci.

Je bezesporu pravdou, že Rusko a Čína obzvláště po uvalení západních sankcí po roce 2022 více spolupracují především na poli těžby a přepravy zkapalněného zemního plynu (LNG). Příkladem takových projektů by mohl být např. Jamal LNG nebo Arctic LNG 2 – oba dokončeny a zprovozněny právě díky čínské pomoci. Zároveň je však doprava ruského zkapalněného plynu pro Čínu kvůli zamrzlému moři výrazně dražší (a to až 4krát) a delší (více jak 3krát) než jiné dostupné alternativy z Kataru, Papui Nové Guineji nebo Austrálie. Kvůli čínské pragmatičnosti a správnému odhadu, že by závislosti na ruském plynu mohlo později Rusko zneužít, si myslím, že bude Čína tuto spolupráci rozvíjet spíše opatrně. Autor kapitoly sice jistou neochotu Číny ke spolupráci v úplném závěru textu do nějaké míry zmiňuje, nevěnuje jí však dle mého soudu rozhodně tolik prostoru, kolik by si vzhledem ke svému významu v celkové geopolitice regionu zasloužila.

Jako zajímavý kontrast k této, ale i dalším spíše realistickým a striktně geopolitickým kapitolám poté slouží ty části knihy zaměřující se na vliv a dopady klimatické změny anebo na postavení lokálních obyvatel. První zmíněné téma reprezentuje především druhá kapitola knihy od Henryho P. Huntingtona, druhé téma poté představuje ve třetí kapitole Inuuteq Holm Olsen, včetně velmi detailní deskripce vývoje grónské samosprávy. Konkrétně v této kapitole rozebírá otázku reprezentace

státních a místních aktérů především v Arktické radě. Text poukazuje na nejednoznačnost samotného vymezení regionu Arktidy a otázku, kdo by měl mít právo se k ní vyjadřovat. Různé politické přístupy k definici Arktidy a jejích obyvatel ovlivňují její správu i postavení Grónska v rámci dánské politiky. Autor zdůrazňuje, že Grónsko požaduje, aby dánská strategie pro Arktidu reflektovala jeho rostoucí roli v regionu a umožnila mu větší podíl na rozhodovacích procesech.

V závěru kapitoly Olsen upozorňuje na rostoucí ekonomický tlak na využívání arktických přírodních zdrojů a na snahu nearktických států posílit svůj vliv v regionu (např. Velká Británie jako „nejbližší soused Arktidy“ nebo Čína jako „stát blízký Arktidě“). Tento vývoj podle něj proměňuje samotný význam pojmu Arktida a vyvolává otázky, jak si arktické státy a národy mohou udržet svůj hlas ve správě tohoto strategicky významného území.

Kvalitě a erudovanosti této kapitoly bezesporu prospěl i fakt, že se její autor v roce 2004 podílel za grónskou stranu na jednáních společné grónsko-dánské komise pro samosprávu. Jedinou kritičtější výtkou k této části je pouze to, že v Olsenově textu dle mého názoru chybí výraznější prostor věnovaný vlivu zahraničních aktérů (především Číny) na původní arktické komunity.

Jako politický geograf jsem si při čtení užil nejen faktografické kapitoly, ale i ty konceptuální, přestože se neprotínají přímo s mým zaměřením. Příkladem těchto kapitol by např. mohla být společná čtrnáctá kapitola autorů P. Whitney Lackenbauera a Ryana Deana, kteří rozebírají tzv. arktické excecionalismy, anebo kapitola o konkurenčních politických narativích a budoucnosti Arktidy od Orana R. Younga.

Recenzované dílo i přes výše nastíněné a spíše marginální výtky a problémy rozhodně stojí za přečtení. Nabízí aktuální, detailní a zároveň velice rozdílné pohledy na dynamicky se vyvíjející region, který má našlápnuto k tomu, stát se opět geopolitickým „hotspotem“ světa. Opatrně bych pouze při čtení knihy přistupoval k predikcím, jež se snažil v různých podobách do svého textu zahrnout každý autor či autorka. Mimo jiné i vzhledem k různým specializacím těchto autorů se totiž tyto výhledy liší jeden od druhého a svou rozmanitostí tak vlastně potvrzují obtížnost jakýchkoli předpovědí, obzvláště těch, které jsou určeny pro tak komplexní region světa, jakým Arktida bezesporu je. ●

→ Matěj Prášil působí jako doktorand na Katedře politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, spolupracuje s Brussels Institute for Geopolitics (Belgie), primárně se soustředí na oblast Arktidy a Eurasie.

Spohrová, Kristina – Hamilton, Daniel S. – Moyer, Jason C. (eds.): *Arktida a světový řád*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2024, 378 stran, ISBN: 978-80-246-4097-6.

Mezinárodní politika 1/2025

Vydal: Ústav mezinárodních vztahů, v.v.i.

Šéfredaktor: Zdeňka P. Kyselová

Ředitel ÚMV: Mats Braun

Oddělení správy a služeb ÚMV: Jiří Mach

Korektury: Vladimír Trojánek

Design: publikum.design

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50, Praha 1

Registrováno MK ČR E 5210

Výtisk je neprodejný.

Zajímají vás aktuální problémy světové politiky?

Přihlaste se k odběru našich policy publikací.

Policy publikace vydávané ÚMV nabízí nejen podrobnou analýzu kontextu, ale i praktická doporučení.

Sledujte nás
na sociálních sítích!

Instagram: iir_prague

Twitter (X): iir_prague

Facebook: www.facebook.com/IIR.Prague

